

TÕULOOMAKASVATUS

21

4/2018

Maaelu Arengu Euroopa
Põllumajandusfond:
Euroopa investeringud
maapiirkondadesse

EESTI TÕULOOMAKASVATUSE LIIT
EMÜ VETERINAARMEDITSIINI JA
LOOMAKASVATUSE INSTITUUT

ISSN 1406-3395

Maaeluministeerium tähistas 100. aastapäeva 2. novembril ERMis

Fotod: K. Kärk

Maaeluministri Tarmo Tamme pidukõne

Hõbedase teenetemärgi sai ministrilt ja kantslerilt Tõnu Põlluäär (ETKÜ)

EPKK pidas põllumeeste lõikuspidu 17. novembril Laitse graniitvillas

EPKK nõukogu esimehe Olav Kreeni avakõne

Jaak Läänemets sai EPKK aumärgi

Raul Rosenberg tunnistati EPKK auliikmeks

Raul Rosenberg (MES) autasustab Aasta parimat taimekasvatajat Raivo Selli

Parimaks maamajanduseriala õpetajaks tunnistati Luua metsakooli õpetaja Tõnu Reinsalu)

Kas lõikab Leivaliidu president Uno Kaldmäe, Olav Kreen või Tarmo Tamm?

Fotod: E. Talvar

SISUKORD

Loomakasvatus

- 2 K. Karisalu, H. Vaher, R. Lokk. Eesti loomakasvatus 2018. aasta III kvartalis

Veised

- 5 K. Kalamees. Eesti maakarja tõufarmid 2018.–2019. aastal
7 T. Põlluäär. Eesti punase tõu aretusest läbi kolme prisma
10 S. Turu. Euroopa Anguse Foorum 2018 Eestis
12 K. Berkemeier. Esimene 200 000 liitrit tootnud lehm Saksamaal

Hobused

- 12 K. Sepp. Tori tõugu noorhobuste üleriigilised jõudluskatsed
14 K. Sepp. XXIV eesti raskeveohobuste päev Ülenurmel
15 K. Sepp. Trakeenide hobuste tõuraamat ja jõudluskatsed 2018. a

Lambad

- 17 R. Mirka. 23. lambapäev Kurgjal

Linnud

- 19 Läbimurre: üheskoos lõpetame kukkide hukkamise

Karusloomad

- 20 J. Roops. Karusloomakasvatavate meelsus

Sead

- 20 Tulipunktis põrsaste kastreerimine
21 Aretusväärtus kuldilõhnale
21 Võitlus sigade Aafrika katku vastu Saksamaal

Teadus

- 23 O. Saveli. Saksamaa loomakasvatuse noorteadlaste konverents Bonnias
25 Ü. Jaakma. Õpik „Veise sigimine“

Kroonika

- 26 R. Rosenberg. Jaan Metsamaa – aasta põllumees 2018
26 M.-M. Urve. Noored võidavad esikohti veiste lineaarsetel hindamisel
27 K. Sepp. Kogumik Tori Hobusekasvandus 160
28 O. Saveli. „Veel kord tõuaretusest“

MEM100 teenetemärgi saajad

(K. Kärk)

Põllumehele on vegetatsiooniperiood kevad-suvi-sügis majanduslikult otsustav, kas suudetakse kasvatada ja koguda põllult toodang, mida müüa. Loomakasvatajale on see periood veelgi otsustavam, sest sel ajal peab koguma sööda ka küllalt pikaks talveperioodiks. Tänapäeval käib piimakarja püsiva kvaliteediga sööt läbi hoidla, järelikult järgmise kevade sööt peab olema kogutud eelmisel aastal. Mõõdas on ajad, kus taimekasvatavad õpetasid loomakasvatajaid, et kõige odavam piima toodate karjatamiseperioodil. Aastaringne laudas pidamine ja söötmine tagab suure piimatoodangu, aga kvaliteetse põhisisöödaga hoidlast.

Kui eelmisel aastal kasvas põllul rekordiline saak, aga liigvihmane sügis jättis 20% toodangust põllule, siis käesolev põuane suvi jättis kolmandiku kasvamata. Esimesed niidet siloks olid kasinad, teravili kangunud, ainult mais nautis kuuma ilma ja kompenseeris mõnevõrra silo puudujääki. Maaeluminister Tarmo Tamm palus põllumeestel leida ka halvast olukorrast head ja rääkida rohkem positiivselt. Aasta põllumehe konverents hindas kõrgelt sellist suhtumist.

Põllumajandusloomade aretuse seaduse (PÖLAS) eelnõu arutelusid toimus mitu, aga aretusühingute ettepanekuid ei võetud arvesse, sest eelnõu oli lukus suve otsa (kooskõlastamisel ministeeriumites). Korraldati 3. ja 8. oktoobril Tallinna-Tartu vahel kaks telesilda, kus osalesid MEMi, VTA ja aretusühingute esindajad, kuid nende ettepanekuid ei võetud arvesse, sest 4. oktoobril saadeti eelnõu juba valitsusse ja 8. oktoobril saatis valitsus selle Riigikogusse. ETLL saatis 15. oktoobril, lisaks ka EHS, kirja maaelukomisjonile oma märkustega. PÖLAS reguleerib ainult tõupuhaste loomade aretustööd ja turustamist, kõrvale on jäänud mittetõupuhaste loomade aretus kui tõupuhaste aretusloomade allikas. Hoopiski on välja jäetud jõudluskontrolli kui tõuraamatu pidamise lahutamatu osa sätestamine. Hobusekasvatavatel on probleemid seotud samas tõus kahe tegevusloaga aretusühingu aretustöö koordineerimise seadustamisega. Üldse on seaduse eelnõu mõistmine seletuskirjast sõltuv.

EPA/EPMÜ/EMÜ on konkurentsitu teiste ülikoolide suhtes, sest viis rektorit on elujõus ning nendest neli pühitsesid sel aastal juubelit, Arnold Rüütel ja Nikolai Koslov koguni 90. sünnipäeva. Eriti tuleb tunnustada president Arnold Rüütli, kes pärast rektoriametit on olnud väga vastutusrikastel ametikohtadel. Seejuures on tulnud tõestada, et ta on õige saarlane, mitte poliitiline tuulelipp. Mitu tuntud ajakirjanikku või saatejuhti peaksid vabandama avalikult, kuid ei, pigem püütakse pakkuda udust õigust oma „loometööle“.

Maaeluministeerium tähistas pidulikult oma 100. aastapäeva Eesti Rahva Muuseumis, kus jagati ohtrasti teenetemärke.

Olev Saveli

LOOMAKASVATUS

Eesti loomakasvatus 2018. aasta III kvartalis

Kalev Karisalu, Helena Vaher ja Ragne Lökk
Maaeluministeeriumi põllumajandussaaduste tarneahela büroo

Statistikaameti (SA) esialgsetel andmetel kasvatati Eestis 2018. aasta 30. septembri seisuga 259 300 veist, 304 500 siga, 87 700 lammast ja kitse ning 2 357 800 lindu (tabel 1). Eelmise aasta sama ajaga võrreldes on sigade, lindude ja veiste arv suurenenud ning lammaste ja kitsede arv vähenenud.

Tabel 1. Loomade ja lindude arv seisuga 30. september, tuhandetes (SA, MEM)

Näitaja	2017	2018	2018/2017	
			+/-	%
Veiste arv	257,6	259,3	+1,7	+1
sh piimalehmade arv	86,5	86,1	-0,4	0
Sigade arv	290,5	304,5	+14,0	+5
Lammaste ja kitsede arv	93,5	87,7	-5,8	-6
Lindude arv	2156,6	2357,8	+201,2	+9

PRIA esialgsetel andmetel oli põllumajandusloomade registris 30. septembri seisuga kokku 258 470 veist, sh piimatõugu lehma 85 542 ja lihatõugu lehma 31 338. Lambaid oli registris 79 673 ja kitsi 4913 (tabel 2).

Võrreldes eelmise aasta sama ajaga oli veiste arv kokku suurenenud 181 võrra, samas oli piimalehmade arv vähenenud 1096 looma võrra. Lihatoõugu lehmade arv suurenes 598 võrra. Lammaste ja kitse arv vähenes vastavalt 6077 ja 117 võrra.

Maakondlike andmete põhjal suurenes veiste arv kaheksas maakonnas, enim Pärnu- (5316 võrra) ja Tartumaal (1282 võrra). Veiste arv vähenes aga Lääne- (4261 võrra) ja Ida-Virumaal (1123 võrra).

Foto 1. Sigade arv on veidi suurenenud

(A. Tänavots)

Piimalehmi kasvatati enim Järvamaal, kus vaatamata väikesele langusele võrreldes eelmise aastaga (68 looma) oli septembri lõpu seisuga 13 121 looma. Piimalehmade arv kasvas seitsmes maakonnas, neist enim Pärnu- (759 võrra) ja Tartumaal (201 võrra).

Tabel 2. Loomade arv maakondades seisuga 30. september 2018 (PRIA)

Maakond	Veised kokku	Lehmad		Lambad	Kitsed
		piima	liha		
Harju	14 852	4295	2196	6193	290
Hiiu	5388	646	1674	3803	181
I-Viru	4949	749	776	1558	520
Jõgeva	17 664	7866	836	1458	144
Järva	31 366	13 121	1397	2624	333
Lääne	9302	1536	2337	3571	212
L-Viru	27 589	10 063	2893	6045	395
Põlva	14 797	5989	837	4880	389
Pärnu	32 342	10 707	4496	7524	858
Rapla	19 463	5947	2612	6888	232
Saare	21 930	5237	4567	13 913	311
Tartu	13 956	5411	947	5152	217
Valga	12 427	3564	1770	4087	179
Viljandi	21 157	7636	1957	5095	140
Võru	11 288	2775	2043	6882	512
Kokku	258 470	85 542	31 338	79 673	4913

Lihatõugu lehma oli enim Saare-, Lääne- ja Pärnumaal, kus peeti kokku 36% lihatõugu lehmade koguarvust. Lihatoõugu lehmade arv kasvas enim Pärnu- (1381 võrra) ja Tartumaal (301 võrra) ning vähenes Lääne- (1050 võrra) ja Ida-Virumaal (237 võrra). Ainsate maakondadena ületas lihatõugu lehmade arv piimatõugu lehmade arvu Hiiu- (u 2,5 korda) ja Läänemaal (1,5 korda).

Lammaste arvuga püsib esirinnas Saaremaa, kus kasvatati 18% Eestimaa lammastest, kuid aastaga lammaste arv vähenes 2832 võrra. Enim suurenes lammaste arv Pärnu- (841 võrra) ja Tartumaal (673 võrra). Rohkem oli aga selliseid maakondi, kus lammaste arv vähenes, neist enim Saare- ja Võrumaal (1723 võrra). Kõige rohkem kitsi (17% Eesti kitsedest) peetakse Pärnumaal ja aastaga suurenes seal nende arv 8 võrra. Enim vähenes kitsede arv Ida-Virumaal (77 võrra) ja suurenes Põlvamaal (111 võrra).

Põllumajandusloomade registri esialgsetel andmetel oli 30. septembri seisuga Eestis kokku 3145 veisekasvatajat, mis on 227 võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal. Põhiliselt lõpetasid veisekasvatavad piimalehmade kasvatamise. 2018. aasta III kvartali lõpu seisuga pidas lihatõu-

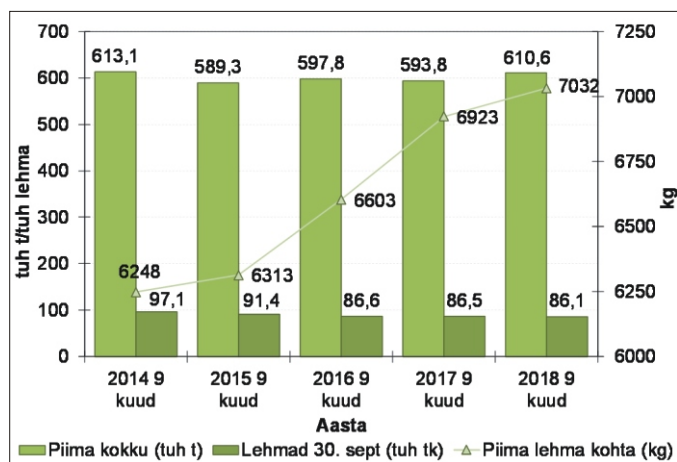

gu lehma 1692 veisekasvatatjat, mis on 5 võrra vähem kui aasta tagasi. Lambaid kasvas samal ajal 1857 loomakasvatatjat, mis on 33 võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal. Kitsekasvatatjate arv (577) vähenes 20 loomapidaja võrra.

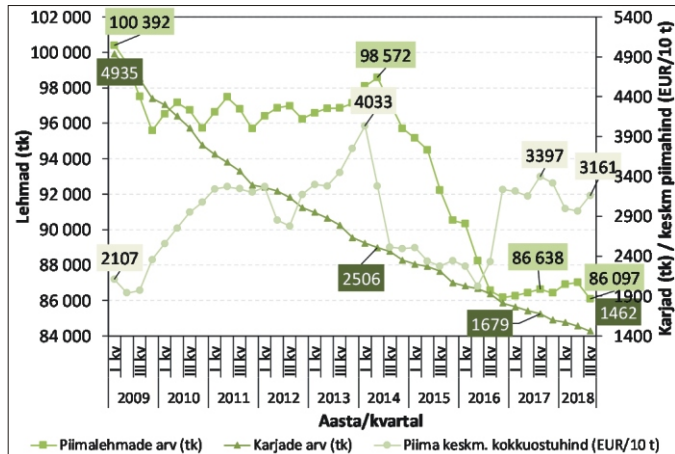
Piimatootmine. Statistikaameti esialgsel andmetel toodeti 2018. a 9 esimese kuuga Eestis 610 600 t piima, ületades aastatagust kogust 2,8% ehk 16 800 t võrra (joonis 1). Sama ajavahemiku rekordkogusest 2014. aastal jäi see vaid 0,4% võrra väiksemaks. Toodangu kasvu tõukas tagant piimalehmade kasvav keskmine produktiivsus kogu perioodi jooksul ning piimalehmade suurem arv 2018. a I poolaastal. Suvel pikalt kestnud põud tekitas probleeme sööda varumisel ja osad piimatootjad asusid karja vähendamisele. Nii pöördus piimalehmade arvukus III kvartalis taas kergesse langusesse, vähenedes aastatagusega võrreldes 400 võrra ehk 0,5%. Viie aasta taguse ajaga võrreldes on piimalehmade arvukus (suuresti viimase turukriisi mõju tõttu) kukkunud 11,3% ehk 9000 võrra. Samal ajal keskmine piimatoodang lehma kohta jätkab uutesse kõrgustesse tõusmist, kerkides 2018. aasta III kvartalis eelmise aasta sama ajaga võrreldes 1,6% (+109 kg) võrra tasemeni 7032 kg. Viie aasta taguse ajaga võrreldes saadi keskmiselt lehma kohta 784 kg ehk 12,5% võrra rohkem piima.

Piimakarjade arv aga näitab Eestis jätkuvalt stabiilset langust, vaatamata sellele, kas parasjagu on tegemist soodsate või ebasoodsate tootmistingimuste või turulukorraga (joonis 2). 2018. a III kvartali seisuga oli PRIA põllumajandusloomade registris registreeritud 1462 piimatõugu lehmade pidajat, eelmise kvartaliga võrreldes oli neid 62 ehk 4% vähem ning eelmise aasta sama ajaga võrreldes 217 ehk 13% vähem.

Piima esmaostjatele tarniti 2018. a üheksa kuuga SA esialgsel andmetel 565 500 t 3,8%-lise rasva- ja 3,3%-lise valgusisaldusega piima, mis ületas aastatagust kogust 3,6% ehk 19 500 t võrra. Märkimist väärib asjaolu, et sarnaselt paljude teiste ELi liikmesriikidega on tarnekogused sel aastal küll suuremad, kuid piima rasva- ja valgusisaldus on eelnevate aastatega võrreldes madalam. Tarneid tehti 32 erinevale esmaostjale ning kolme suurima esmaostja poolt kokkuostetud piimakoguste osakaal kokku küündis 46,5%-ni kogu Eestis kokkuostetud toorpiima kogusest. Esmaostjatele tarnitud piim moodustas Eestis

Joonis 1. Piimatootmise põhinäitajad aasta üheksa esimese kuu seisuga aastatel 2014–2018 (SA)

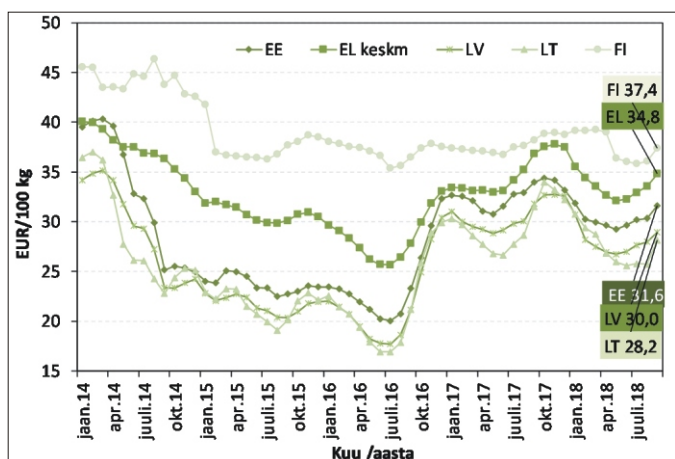
Joonis 2. Piimatõugu lehmade pidajate arv, piimalehmade arv ja keskmine piima kokkuostuhind kvartali lõpu seisuga aastatel 2009–2018 III kvartalis (PRIA; SA)

toodetud piimakogusest 92,6%. ELis tervikuna piima tarnimine 2018. a üheksa kuuga suurenes aastatagusega võrreldes 1,3% võrra, kuid Eesti lähiriikides toimus langus: Lätis –4,2%, Leedus –2,7% ja Soomes –1%.

Piima keskmine kokkuostuhind Eestis ületas juulis taas 30 €/100 kg taseme ja kerkis III kvartali lõpuks tasemele 31,6 €/100 kg (joonis 3). Eelmise kvartali lõpu seisuga võrreldes maksti septembris tootjatele piima eest keskmiselt 6,6% kõrgemat hinda, samas aastatagusest hinnatase-
mest jäi see 6,9% madalamaks. Võrdluseks, ka kõikjal mujal ELis piimahinnad III kvartalis liikusid ülespoole. ELi keskmine piima kokkuostuhind kerkis septembris tasemele 34,8 €/100 kg, mis tähendas 7,9%st kvartaalselt kasvu, kuid siiski 5% võrra madalamat hinda kui aasta tagasi samal ajal. Eesti lähiriikidest jäi Leedus piimahind III kvartali jooksul ELi madalaimaks ning Lätis piimahind sellest vaid pisut kõrgemaks, samas Soomes püsis piimahind selgelt üle ELi keskmise taseme.

Lihatootmine. 2018. aasta 9 kuuga tapeti majapidamistes või müüdi lihatöötlemisettevõtetele tapaks 82 951 t (elusmassis) loomi ja linde (tabel 3), mis on eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 5445 t võrra ehk 7% rohkem.

Tapale viidud sigade, lammaste ja kitsede ning lindude elusmass üheksa kuu võrdluses suurenes, aga veiste elusmass vähenes. Tapale viidud loomade elusmassi langus

Joonis 3. Eesti, Läti, Leedu, Soome ja ELi keskmine piima kokkuostuhind aastatel 2014–2018 III kv (SA, Euroopa Komisjon)

oli veiste osas –370 t, mis on 2% väiksem kui eelmise aasta samal perioodil.

Lihatöötlemisettevõtted ostsid 2018. aasta üheksa kuuga kokku 322 500 siga ja neist saadi 26 117 t liha (tabel 4). Võrreldes eelmise aasta sama perioodiga osteti sigu kokku 42 000 võrra ehk 15% rohkem ja saadud sealiha kogus suurenes 3486 t võrra.

Tabel 3. Lihatootang elusmassis 9 kuuga, tonnides (SA, MEM)

Näitaja	2017	2018	2018/2017	
			+/-	%
Tapaloomade ja -lindude elusmass kokku*	77 506	82 951	+5445	+7
sh veised	16 122	15 752	–370	–2
sead	39 157	44 646	+5489	+14
lambad ja kitsed	913	1115	+202	+22
linnud	21 314	21 438	+124	+1

*Tapaks müüdud (k.a ekspordiks) ja majapidamises tapetud (k.a teenustööna tappa lastud) loomad ja linnud elusmassis.

Tabel 4. Sigade, veiste ja lammaste kokkuost ning saadud liha 9 kuuga (SA)

Näitaja	2017	2018	Muutus 2018/2017	
			+/-	%
Sead, tuh	280,4	322,5	+42,1	+15,0
Sealiha, tonni	22 631	26 117	+3486	+15,4
Veised, tuh	24,5	24,4	–0,1	–0,4
Veiseliha, tonni	6282,5	6180,0	–102,5	–1,6
Lambad, tuh	2,2	2,6	+0,4	+18,2
Lambaliha, tonni	34,5	46,6	+12,1	+35,1

2018. aasta üheksa kuuga tapeti tegevusloaga lihakäitlemisettevõtetes 401 500 siga ning liha saadi 32 397 t. Võrrelduna eelmise aasta sama perioodiga tapeti 20 300 siga vähem ja saadi 1636 t vähem liha.

Keskmine searümba mass oli 81 kg, mis on eelmise aasta ja ka eelmise kvartaliga samal tasemel. Sealiha keskmise

kokkuostuhind on selle aasta jooksul olnud eelmise aasta hinnast mõnevõrra madalam (joonis 5). III kvartali kõrgeim sealiha kokkuostuhind oli septembris (1572 €/t), kvartali keskmiseks hinnaks kujunes 1553 €/t, mis on 135 €/t vähem kui eelmise aasta III kvartalis.

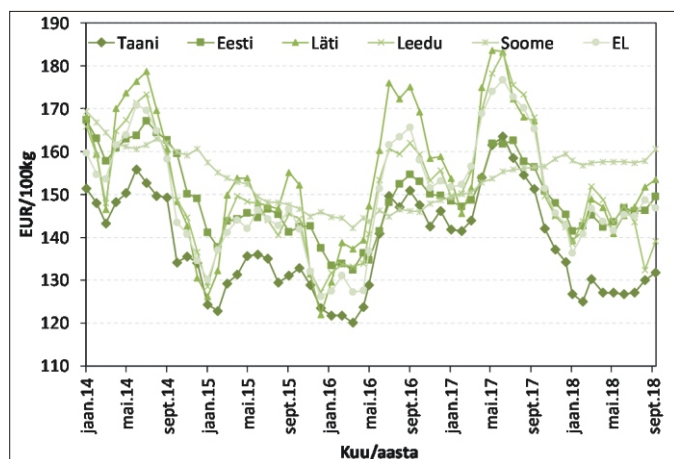
Võrreldes 2018. aasta Eesti sealiha hinda lähinaabrite ja ELis keskmise hinnaga (joonis 4) selgub, et Eestis ja Lätis on hind enam-vähem sama (145 €/100 kg), olles mõnevõrra kõrgem ELi keskmisest (143 €/100 kg).

Keskmine E-klassi sealiha turuhinnad III kvartalis: Taani 130 €/100 kg, Eesti 147 €/100 kg, Läti 151 €/100 kg, Leedu 138 €/100 kg, Soome 159 €/100 kg, ELi keskmine 147 €/100 kg. Hind Eestis oli III kvartalis kõrgem aasta alguse seisust, jäädes siiski madalamaks eelmise aasta keskmisest (153 €/100 kg). Ka ELi keskmine hind III kvartalis oli madalam 2017. a keskmisest (161 €/100 kg).

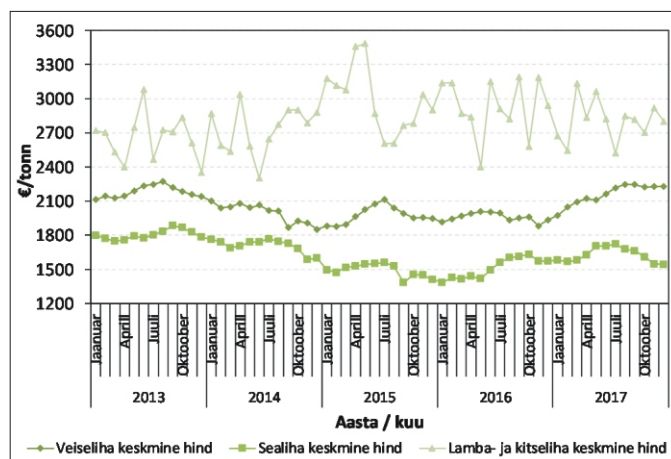
Eesti päritolu **veiseid** osteti 2018. aasta üheksa kuuga kokku 24 400, mis on 100 võrra ehk 0,4% vähem kui aasta tagasi (tabel 4). Kokkuostetud veistest saadi 6180 t liha, mis on 103 t võrra ehk 1,6% vähem kui 2017. aastal. 2018. aasta üheksa kuuga tapeti tegevusloaga lihakäitlemisettevõtetes 25 400 (sama, mis aasta tagasi samal perioodil) veist ja neist saadi 6269 t liha (6443 t 2017. a 9 kuuga).

Kokkuostetud veiste keskmine rümbamass oli 247 kg, mis on üheksa kilo vähem kui aasta varem samal perioodil. Veiseliha keskmine kokkuostuhind oli käesoleval aastal kõrgeim juulis, 2425 €/t, ja madalaim septembris, 2134 €/t. Üheksa kuu keskmine (2280 €/t) kokkustuhind ületas 2017. a keskmise (2158€/t) (joonis 5).

Lambaid tapeti tegevusloaga lihakäitlemisettevõtetes (sh kokkuost ja teenustööna tapetud lambad) 2018. aasta üheksa kuuga 5400 ja neist saadi 103 t liha. Võrreldes eelmise aasta sama perioodiga tapeti lambaid kokku 800 võrra enam ja saadud lambaliha kogus suurenes 19 t võrra. Samas osteti selle aasta üheksa kuu kokkuvõttes lihakäitlemisettevõtetesse 400 lammast ja kitse vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. Lihakäitlemisettevõtted said tapetud loomadest 47 t liha, mis on 12 t rohkem kui eelmisel aastal samal ajal (tabel 4). Lammaste ja kitsede kokkuost oli suurim märtsis ja septembris. Keskmine rümba mass oli 17,9 kg, mis on eelmise aastaga võrreldes samal tasemel. Lamba- ja kitseliha keskmine kokkuostuhind oli III kvartalis 2609,2 €/t, mis on 147 €/t madalam kui eelmisel aastal samal perioodil (joonis 5).

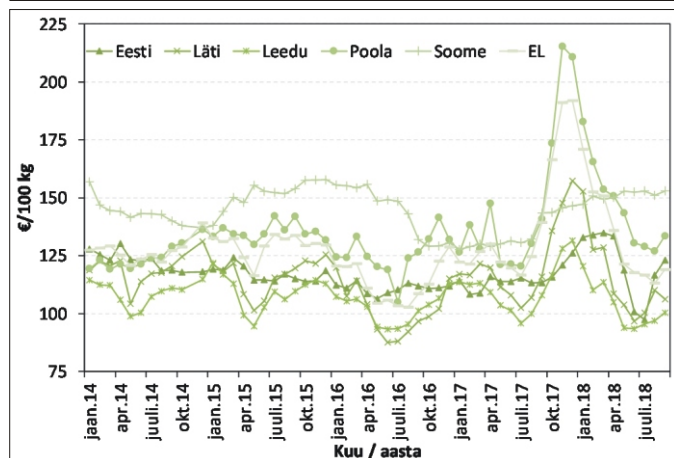

Joonis 4. Sealiha E-klassi hind Eestis, ELis ja lähinaabritel 2013–2018 (Euroopa Komisjon)

Joonis 5. Sea-, veise- ning lamba- ja kitseliha kokkuostuhinnad aastatel 2013–2018 kuude lõikes (SA)

Joonis 6. Kanamuna L- ja M-kategooria hind Eestis, ELis ja lähinaabritel aastatel 2014–2018 (Euroopa Komisjon)

2018. aasta üheksa kuu jooksul **tapetud lindude elusmass** oli 21 438 t, mis on eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 124 t rohkem. Lindude osatähtsus kogu tapaloomade ja -lindude elusmassis oli 26%, mis on 2% vähem kui aasta tagasi.

Euroopa Liidu keskmine linnuliha hind on alates selle aasta augustist veidi langenud ning püsinud vahemikus 186–190 €/100 kg. ELi liikmeriikide kaalutud keskmine linnuliha hind oli oktoobris 186 €/100 kg, mis on 2,5% enam kui eelmisel aastal samal ajal. Eesti linnuliha hinda tootjate vähesuse tõttu ei avaldata.

Munatootmine. 2018. aasta üheksa kuuga toodeti 163,3 mln muna, mis on eelmise aasta sama ajaga võrreldes 9,3 mln muna võrra rohkem. Keskmine munatoodang kana kohta oli 212 muna, mis on viimaste aastate üheksa

Foto 2. Kitsede arv on vähenenud

(A. Tänavots)

kuu suurim näitaja. Võrreldes 2017. a sama perioodiga suurenes keskmine munatoodang kana kohta 12 muna võrra ja võrreldes 2016. a 17 muna võrra.

Kanamuna hind on kolme viimase kuuga suurenenud. Kui juulis oli A-klassi (L- ja M-kategooria) kanamuna hind Eestis 97 €/100 kg, siis septembriks oli hind 100 kg kohta 26 € võrra suurenenud. Kui võrrelda kanamuna hinda III kvartali lõpus eelmise aasta sama ajaga, siis erinevalt meie lähinaabritest oli Eestis hinnatase kõrgem (joonis 6). Septembris oli kanamuna hind Eestis 123 €/100 kg, mis on 9% enam kui aasta tagasi. Võrdluseks Lätis oli kanamuna hind septembris 106 €/100 kg ja Leedus 100 €/100 kg, mis on eelmise aastaga võrreldes vastavalt 8% ja 7% madalam. ELi keskmisest kanamuna hinnast oli septembris Eesti kanamuna hind 3% võrra kõrgem.

VEISED

Eesti maakarja tõufarmid 2018.–2019. aastal

Pm-mag Käde Kalamees
EK Selts

2018. a viimasel EK Seltsi juhatuse koosolekul 31. oktoobril kinnitati eesti maakarja tõufarmiks 20 majapidamist.

Kui erinevatel põhjustel langeb aeg-ajalt tõufarmide nimistust välja farmed, siis sel aastal oli selle asemel kaks uustulnukat: Maret Jalak Saare Talupidajate Asendusteenistus OÜ ja Taivi Väli Vatsliku talu Saaremaal. Nad on juba mõnda aega maakarja pidanud ja nüüdseks ka tõufarmide eeskirja tingimused täitnud. Sellega suurenes tõufarmide jõudluskontrollis olevate lehmade arv 43 võrra.

Üle 20 lüpsilehmaga tõufarme on seitse, kellest suurimad on Sirje Treumuthi Metsapere eliitklassi tõufarm 53 aastalehmaga, Jaan Kiideri Riido talus on 51 aastalehma, Ilse ja Viktooria Gošovski Muuluka Farm OÜs on 49 aastalehma (tabel 1). Need on ka majapidamised, kus aasta-aastalt on suurenenud maatõugu lehmade arvukus ja

sealhulgas tõuraamatu põhiosade (A ja B) lehmade arv (31. okt seisuga vastavalt 54, 36 ja 53 lehma).

Eesti maatõugu suuremad, üle 20 lehmaga tõufarmid, on aastatega järjest paremaks aretatud. Endiselt on parimad piimajõudluse näitajad TÜ Mereranna POÜs, kuid jõudsalt lähenevad Sirje Treumuthi maatõugu lehmade näitajad. Tõuaretuse seiskohalt on väga hea, kui pulliema-de valik laieneb eeskätt suuremate karjade lisandumisel. Nii on võimalik ka väikesearvulise tõu puhul tõhustada valikut ja heade põlvnemisandmetega pullide kasutusel parandada maatõu jõudlusnäitajaid.

Kuna maatõug sobib hästi mahemajapidamistesse, kus söötmisele on seatud piirangud, siis on sellistes karjades esikohal looma heaolu ja tervis, mitte niivõrd piimatoodangu suurus. Mahetalunikud on Saaremaal Saare Maakari OÜ (perekond Soõäär) ja Riido talu (perekond Kiider).

Kuna suurimad maatõu farmid annavad võimaluse valida parimaid pulliemasid aretuse tõhustamiseks, siis on ka

Tabel 1. Eesti maakarja tõufarmid 2018.–2019. a

Karja omanik	Lehmi	Aasta-lehmi	Lehma kohta*					Karja mulje	Kokku punkte	Klass
			piima kg	rasva %	valku %	rasva kg	valku kg			
1. TÕ Mereranna PÜ	34	31	6018	4,44	3,40	267	205	9,5	115,7	eliit
2. Saare Maakari OÜ	24	21	5424	4,59	3,44	249	187	10,0	113,7	eliit
3. Karukämmal OÜ	18	22	5190	4,80	3,39	249	176	10,0	106,3	eliit
4. Metsapere farm, Sirje Treumuth	62	53	5666	4,61	3,46	261	196	9,0	100,0	eliit
5. Muuluka Farm OÜ	56	49	5092	4,20	3,30	214	168	8,0	100,0	eliit
6. Koordi talu, Taivo Reinem	20	21	4173	4,53	3,40	189	142	9,0	82,7	I
7. Riido talu, Jaan Kiider	64	51	3643	4,83	3,32	176	121	9,8	80,9	I

* – 2017. a toodangunäitajad

Tabel 2. Eesti maakarja tõufarmid seisuga 2018.–2019. a, karjas 4–19 lehma

Karja omanik	Lehmi	Aasta-lehmi	Lehma kohta*					Karja mulje	Kokku punkte	Klass
			piima kg	rasva %	valku %	rasva kg	valku kg			
1. Andressaare talu, E. Lohu	6	5	6921	4,40	3,41	304	236	10,0	134,9	eliit
2. Palu talu, J. Simovart	4	5	6950	4,62	3,62	321	251	10,0	129,2	eliit
3. Eerika Farm OÜ	4	4	5558	4,81	3,76	267	209	9,0	119,3	eliit
4. Eelar Sammleri Kuriste talu	4	4	4754	4,54	3,47	216	165	8,0	95,4	I
5. Niidi talu, A. Niit	8	6	4710	4,63	3,32	218	157	8,5	93,7	I
6. Rever OÜ	7	5	4089	5,00	3,74	204	153	8,0	92,3	I
7. Pahkla Camphilli küla	9	10	4242	4,72	3,63	200	154	9,7	91,8	I
8. Vatsliku talu, T. Väli	14	6	4615	4,59	3,34	212	154	8,5	90,2	I
9. Saare Talupidajate Asendusteenistus OÜ	4	4	4058	4,60	3,71	187	151	8,0	87,8	I
10. SA Eesti Maaelumuuseumid	4	4	3519	5,04	3,40	177	119	9,0	84,8	I
11. Alakõnnu talu, S. Visnapuu	6	12	2657	4,66	3,55	124	94	8,0	61,2	III
12. Valge Veis OÜ	14	12	2863	4,68	3,33	134	95	7,5	59,8	III
13. Sepa talu, A. Väkrum	4	6	3319	4,60	3,24	153	107	7,0	58,1	III
Tõufarmid 2016	323	289	5103	4,54	3,40	232	174			
Tõufarmid 2017	366	331	4785	4,59	3,41	220	169			
Maakarja keskmine 2016	483	466	4824	4,55	3,41	219	164			
Maakarja keskmine 2017	533	520	4475	4,55	3,41	204	152			

* – 2017. a toodangunäitajad

Foto 1. Noorpull Napöksjernak EE 20160302, sünd 30.12. 2017, Andressaare talu (K. Kalamees)

kõikidelt eelnimetatud tõufarmide omanikelt saadud häid aretuspuhle kas teistesse majapidamistesse või sperma varumiseks.

Kuigi üle riigi on kokku u 200 maatõu kasvatajat, on neist enamik 1–3 lehma omanikud. Maatõu aretamisel on oluline iga jõudluskontrolli tegev majapidamine. Tõufarmiks saab siis, kui karjas on vähemalt neli jõudluskontrollis olevat maatõugu lehma. Selliseid väiksemaid, üle nelja tõuraamatu lehmaga majapidamisi on 13, mida tabel 2 kajastab.

Enno Lohu ja Merja Magnuse Andressaare talus on maatõugu aretatud (tõufarm alates 2006. a) ja maatõu jaoks aretuspuhle kasvatatud sperma varumiseks juba üle 10 aasta. Samuti on pere aastaid maakarja esitlenud erinevatel näitustel ja saanud ka mitmeid vissi või reservvissi tiitleid. Nüüdseks on saavutatud ka piimatoodangus suur

edasimine, võrreldes eelmise aastaga +1021 kg. Seega otsustas EK Seltsi juhatus valida Andressaare talu järgmiseks rändhõbekarika hoidjaks 2019. a.

Suur piimatoodangu tõus oli Jaan Simovarti Palu talus, 1030 kg, kuid puudusena on tõuraamatu lehmade arvu vähenemine. TÜ Mereranna PÜ maatõugu lehmad on juba pikki aastaid lüpsnud üle 6000 kg, 2012. aastal koguni 7145 kg piima 36 keskmise maatõugu aastalehma kohta. Läänud aastal vähenes aga eelmise aastaga võrreldes toodang 365 kg, mis oli tingitud eeskätt piima madalast kokkuostuhinnast, mis seadis võimalused ka söötmisele.

Kindlasti mõjutas paljusid teisi maatõu farme sama olukord ja seetõttu langes ka kogu maatõu tõufarmide keskmine piimatoodang võrreldes eelmise aastaga 5103 kg-st 4785 kg-ni. Aastad ei ole sarnased ja seega tuleb loota, et tagasilööride puhul ei anta alla, vaid saadakse hoopis indu juurde mõttest, et alati on võimalus paremini teha ja areneda. Soovin kõikidele maatõu aretajatele edu, indu ja vastupidavust.

Foto 2. Pull Ullinapovir EK 361, sünd 23.04.2016, Andressaare talu (K. Kalamees)

Eesti punase tõu aretusest läbi kolme prisma

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Eesti punaseks tõuks (EPK) nimetas Jaan Mägi eesti anglid 90 aastat tagasi, 1928. a, mil ta põhjendas seda oma doktoridissertatsioonis, tuginedes ajaloolistele andmetele ja tõu teaduslikele iseärasustele. „Hoidkem ja aretagem meie rahva ühte ajaloopärandit ka tulevikus“, kinnitas prof Jaan Mägi.

Peagi on möödumas 2018. aasta, kuid 2017. a aasta punase tõu (EPK) jõudluskontrolli tulemustest, noorpullide soovitusel ja aretusest pole selle aasta ajakirja veergudel veel juttu tehtud. Parandan selle vea.

Piimajõudlus ja sigivus. 2017. a oli EPK tõugu lehmade piimatoodang 8591 kg, mis on suurenenud aastaga 200 kg. Rasvasisaldus piimas vähenes 0,06% võrra, samas valgusisaldus suurenes 0,02% võrra. Jälgides aretusprogrammi, olid 2017. a tulemused paljuski positiivsed, kuid nii mõnegi tunnuse parandamisega (esmapoeginud lehmadel surnultsündide esinemine, karjaspüsivus jne) peab jätkuvalt tegelema: piimatoodangu eesmärk 8500 kg piima lehma kohta on ületatud (2017. a 8591 kg). Valgusisaldus piimas aretusprogrammi järgi peab olema vähemalt 3,50% (2017. a oli 3,45%) ja piimavalku kokku 300 kg (2017. a 297 kg). Rasvasisalduse parandamine piimas ei ole just primaarne ja ei ole seda viimastel aastakümnetel ka olnud. Samas viimaste aastate märksõnadeks on kuivainesisaldus piimas. Ei soovi, et piima rasvaprotent langeks alla 3,80% (2017. a oli 4,06%).

Lehmade surnultsündinud vasikate arv peab olema minimaalne. I laktatsiooni lehmadel <7% (2017. a 10,6%), täiskasvanud lehmadel <5% (2017. a 4,5%). EPK lehmade soovitatav tiinestumisindeks on 1,6 seemendust (2017. a 1,80) tiinestumise kohta. Eesmärk on enam tähelepanu pöörata lehmade tervisele, mistõttu peab paranema ka lehmade karjaspüsivus. EPK lehm peab karjas püsima vähemalt viis laktatsiooni ning keskmine eluiga 7 aastat

(2017. a 4 a 8 k). Esmapoegimisvanus peab lühenema seniselt 28 kuult 26 kuuni (2017. a 26,6 k).

Aretuspulli soovitusel. Kõik eelnev peaks majanduslikult mõtlevalle karjakasvatatajale märku andma, et pulli valikuga peab ja saab tulemusi veel paremaks muuta. 2018. a II hindamise tulemused on olnud juba mõnda aega aretajatele kättesaadavad. Kuna piima kuivainesisaldus on aktuaalne, siis kirjutan pullidest, kes on sündinud Eesti karjades ning kelle kasutamisega on võimalik kuivainesisaldust, sh rasva- ja ka valgusisaldust, piimas parandada.

FASAR 514 (Fastrup x Arrow-Red), sünd 2011. a Kõpu PM OÜs. Taani tipp-pulli Fastrup poeg, kes asub EPK hindamises kõrgel kohal. Väga hea SPAV (124), geneetiline piimaparandus +769 kg. Fasari võimekus geneetiliselt oma tütarde rasva- (+0,11%) ja valgusisaldust (+0,02%) piimas parandada on väga hea. 71 esimese laktatsiooni lõpetanud tütre piimajõudlus on hea: 7440–4,17–3,42. Positiivsed on väärtused sigivusele (SGAV 103) ja tootlikule eale (STAV 108). Fasar on üks väheseid pulle, kes parandab oma tütardele kõiki üldtunnuseid, tüüp 109, udar 116 ja jalad 107. Tütred on suured (110), sügava kerega (108) ja udarapõhi asetseb kannaliigesest kõrgemal (112). Tütardel on hea asetusega esinised (104) ja nisapikkus (94) samuti normaalne, mis on hea info robotlõpsi sobivuse kohta.

FASPER 536 (Fastrup x Pericles-Red), sünd 2012. a Tartu Agro ASis. Kõrge SPAV (112). Pakkumises olevatest pullidest parandab just Fasper geneetiliselt oma järglastel piimas rasva- (+0,57%) ja valgusisaldust (+0,19%) teistest pullidest enam. Paraku piimatoodangu geneetiline parandamine on väikeses miinuses (–139 kg), kuid kas see fakt väga palju mõju avaldab? Tiinestumise (SGAV 103) ja tootliku eale (STAV 116) näitajad on väga head. Vasikad sünnivad kergelt (PGK 107) ja surnultsündide (101) esineb vähe. Välimik on keskmine.

CAMA 476 (Caj x Rumador-Red), sünd 2009. a Sadala Piim OÜs. Taas üks taani pulli järglane, kellel geneetiliselt kõrge võime parandada tütardele suurt piima rasva-

Foto 1. EPK 43031 Badam

(Internet)

Foto 2. EPK 43346 Valtra

(M. Kiiver)

(+0,43%) ja valgusisaldust (+0,11%), kusjuures esmapoeginud tütardele on absoluutarvuna vastavad protsendid 4,41–3,45 ehk väga head tulemused. Lisaks on Cama tütardele väga kõrge SSAV (123), hea sigivus (102) ja karjaspüsivus (109). Ta on üks väheseid pulle, kellel tütarde tüübihinne on positiivne (105).

CAAN 460 (Caj x Infrarood-Red), sünd 2009. a Tartu Agro ASis. Cama poolvend, kes geneetiliselt tõstab nii piima rasva- (+0,19%) kui ka valgusisaldust (+0,10%). 108 esimese laktatsiooni lõpetanud tütrele on absoluutarvud vastavalt 4,17 ja 3,49%. Caani tütardele on väga hea SSAV (112), hea sigivuse (101) ja karjaspüsivuse (107) indeksid. Positiivsed on nii tüübi- (106) kui ka udarahind (102). Lehmad on laia laudja (116), hea laudja nurga (98) ja tagajalgade (95) asetusega. Udaratunnustest on tugev eesudara kinnitus (107) ja keskside (114). Pisut lühikeseks jäävad aga esinised (88).

Lisaks Eestis sündinud pullidele oleme ostnud Viking-Geneticsist **kolm Soomes sündinud genoompulli**, kes „omaksõtmist“ meie aretajate poolt alles ootavad. Doo-sihind on nagu meie enda aretatud pullidelgi 6 €. Pullid on Kehtna KSJs. Kuna meil on teada aretusväärtused vaid põhjamaade skaalal, siis segaduse vältimiseks numbreid siia ei too, vaid iseloomustavad faktid.

BADAM 43031 (Balsa x Area x Ursgard), sünd 2014. a. 100% põhjamaade punane (VR = Viking Red = AY+SRB+TP), kellel on hea piima kogualetusväärtus, kusjuures nii piima kui ka valgu hinne on positiivsed. Tütardel on kõrged hinned udara tervisele, karjaspüsivusele ning udara ja jalgade üldhindele. Üksiktunnustest parandab Badam tütarde eesudara kinnitust ja tagaudara kõrgust. Tütardel on väga hea laudja nurk, tagajalgade seis küljelt, nisade pikkus ja asetuse (lõpsirobotile sobiv). Miinuseks on vaid suurus ja kitsas laudjas.

VALTRA 43346 (Visio x Buckarby x Turandot), sünd 2015. a. Valdavalt VR pull, 6,2% on ka norra punast, mis tegelikult on samuti põhjamaade aretusmaterjal. Väga kõrge toodangu indeksiga (üks standardhälve üle keskmise). Ka Valtra on väga hea piima kuivainesisalduse parandaja. Üks vähestest, kes parandab järglaste tüüpi, samas positiivsena on ka udara üldhinne ning neutraalne jalgade oma. Tütred on suured, sügava rinna ja kehaga. Positiivse trendiga on laudja- ja sõranurk ning seljajoon. Tütardel on tugev eesudara kinnitus ja keskside ning neil on hea pikusega nidad ja nisaasetus suurepärase. Miinusena tuleb

mainida, et Valtra ei sobi mullikatele, kuna tema vasikate sünnimass on suur. Ka udara tervise aretusväärtus on kehvapoolne ja tema järglastel esineb saabeljalgsust enam kui eakaaslastel.

FELLINI 43426 (Froome x Gunnarstorp x Adonis), sünd 2016. a. Samuti 100% VR, kes on suurepärase piima kuivainesisalduse parandaja, eriti rasvasisalduses. Tütardel on kerged poegimised, hea viljakus, terve udar ja nad püsivad kaua karjas. Üldtunnustest on parim jalgade aretusväärtus, positiivne on ka udara oma, kuid tüübi näitaja jääb neutraalseks.

Üksiktunnustest on parandavad näitajad tagajalgade asetusel, tagaudara laiusel ja nisade asetusel (lõpsirobotise sobiv). Negatiivsemalt poolelt võib mainida pikka nisa ja tõusvat laudjat, aga neid saab parandada, kasutades õiget aretusmaterjali.

EPK aretusest tervikuna. Eelolevast lähtub, et meil ja lähinaabrite juures on aretatud häid punast tõugu pulle ja alati ei pea tellima importspermat. Kurb on see, et punast tõugu lehmade arv vähenes eelmiselgi aastal päris palju (9,3%) ning kolme viimase aastaga on vähenemine olnud ~23%. See omakorda seab EPK aretustöö tulevikus suure küsimärgi alla. Kas hakkamegi tulevikus ainult importspermat kasutama ja mis hinnaga – seda küsimust võiks iga punase lehma aretaja endalegi esitada?

Aretuses on niigi toimumas revolutsioon, kus genoomaparetus on oma võimu võtnud. Juba kolmandat aastat ei osta ETKÜ heade lehmade pullvasikaid aretusse kodumaalt, vaid püüab leida noori genoompulle, ka EPK tarbeks.

Foto 3. EPK 43426 Fellini

(M. Kiiver)

Tabel 1. EPK karjasolevate (09.10.18 seis) lehmade tõuraamatu osade võrdlus

TR	n	%	SPAV	SSAV	EPI	EPIa	Tootl iga, p	Tootl iga, a	T	U	J	Piim, kg	R%	V%
A	11 100	82,6	105,2	103,3	818,5	2,24	890,3	2,44	82,2	81,7	81,5	9140,3	4,05	3,45
B	844	6,3	102,6	102,4	850,9	2,33	985,9	2,70	82,2	81,6	81,4	8128,2	4,17	3,39
R	1496	11,1	105,7	102,3	810,8	2,22	1005,2	2,75	82,1	81,6	81,3	8168,3	4,23	3,38
Kokku / keskm	13 440	x	105,0	103,2	819,7	2,25	908,9	2,49	82,2	81,6	81,5	8873,9	4,04	3,40

Tabel 2. 2017.–2018. a karjast väljaläinud lehmade võrdlus

Tõug	Lehmi	Karju	SPAV	SSAV	EPI		VM vanus		Tootlik		Eluea		
					päev	aasta	päev	aasta	elup, piim	eluiga, päev	piim, kg	r%	v%
EHF	21282	448	96,1	102,3	807,4	2,21	1853,6	5,08	24,25	1046,2	26 452,6	4,02	3,36
EPK	8375	276	101,8	102,1	818,6	2,24	2026,2	5,55	22,54	1207,6	27 502,1	4,08	3,39
Keskmine	x	x	97,7	102,2	810,4	2,22	1902,0	5,21	23,77	1091,6	2674,5	4,06	3,39
EHF±EPK	x	x	-5,7	+0,2	-11,2	-0,03	-172,5	-0,47	1,71	-161,4	-1049,4	-0,06	-0,03

Kolmest sellisest eespool räägiti. Genoompullide sperma on aretajatele saada olnud aga juba pikemat aega. Samas seemendatakse punaseid lehmi endiselt mustakirjuga, väga laialt on kasutusel aretuskomponendina RH. Kahjuks on raske maailmast head punasekirju holsteini aretusmaterjali leida, kuna põlvnemised on põimunud läbisegi mustakirju holsteiniga.

Palju küsitakse müügiks punast tõugu mullikat, just pikema tootliku ea ehk karjaspüsivuse, suurema kuivainesisalduse, parema tervise ja funktsionaalsete tunnuste (poegimiskergus, surnultsündide esinemissagedus jms) parandamise pärast. Kas EPK mullikat tulevikus üldse veel müügiks pakkuda on? Kas aretustööd punase tõuga on võimalik jätkata? Mida meie farmer selle tõu arendamiseks teha soovib? Need rasked küsimused on õhus.

Kuna 2019. a rakendatakse tõuaretusseaduse muudatused ja ELi määrus kohaldab ühtse reeglustiku kõikidele aretusloomadele, peame muutma oma aretusprogramme ja -kordi, kohandades need ELi reeglitele vastavaks. Et aretusprogrammi tegema hakata, uurisin pisut karjasolevaid EPK tõugu (n = 13440) ja 2017.–2018. a karjast välja läinud nii EPK (n = 8375) kui ka EHF (n = 21282) tõugu (k.a eraldi RH veresusega) lehmi, et mõtiskleda, millist mõju aretuskomponendid tõule avaldanud on ning mida tulevikus programmi kirjutamisel arvestada. Loomulikult otsustab farmer, mis talle kasulik on, kuid sooviksin väga, et aretusühistu soovitusi samuti järgitaks. Kuna analüüsis on palju infot ja siin ruumi napib, siis loodan täpsemad tulemused avaldada järgmises Tõuloomakasvatustes, hetkel piirdun vaid lühikokkuvõttega.

Karjasolevatest EPK tõugu lehmades kuuluvad tõuraamatu A-ossa 82,6%, 6,3% B- ja 11,1% R-ossa. A-osa lehmad püsivad karjas R-osa lehmades 8,9% vähem. Välimiku juures erilist vahet ei ole. Keskmist punast tõugu lehma on klassifitseerija Rein Hallik hinnanud tüüpi (82,2 p), udarat (81,6 p) ja jalgu (81,5 p), mis kõik on üle keskmise (80 p) hinded (tabel 1).

A-osa lehmade piimatoodang (suurima laktatsioonitoodangu järgi) on ~1 tonn R-osa lehma omast suurem, pisut

väiksema rasva-, kuid suurema valgusisaldusega. Verelisisi analüüsides selgus, et kauem on karjas olnud lehmad, kellel on ANG verelisisus < 50%, SRB 50% ja AP 50% (vastavalt 4,2; 4,1 ja 3,9 a), vähem aga AY < 50%, RH 50% ja SRB < 50% (2,25; 2,36 ja 2,41 a). Suurimad piimatoodangud on SRB, AP ja RH 50% verelistel. Piima rasvasisaldus on vahemikus 4,07% (ANG <50%) kuni 3,75% (SRB 50%), kusjuures madalam on AP, PPK ja RH 50% verelisusega lehmade rasvasisaldus. Eraldi RH vereliste lehmade näitajaid vaadeldes selgus, et RH suurenedes paraneb EPI (2,34 a – 2,18 a), suureneb piimatoodang (9031 – 9671), kuid väheneb tootlik iga (4,3 a 2,4 a), rasva- (4,11% – 3,95%) ja valgusisaldus (3,43% – 3,40%).

Kuna karjasolevate lehmade info muutub iga päev, siis täpsema olukorra selgitab karjast väljaläinud lehmade analüüs. Ja seda sai uurida nii EPK kui ka EHF tõu baasil.

Tabeli 2 andmetest selgus, et EHF tõugu lehmad poegisid esimest korda keskmiselt 11,2 päeva varem kui EPK tõu lehmad, samas olid nad karjast väljaminekul 172,5 p (~0,5 a) keskmisest nooremad. Elueatoodanguna andsid EPK lehmad keskmisena 1049 kg enam piima ning rasva- ja valgusisaldus olid EHF lehmades vastavalt 0,06% ja 0,03% võrra suuremad. Tootliku ea piima andsid EHF lehmad siiski 1,71 kg keskmisest enam, olles 161 p vähem karjas kui EPK.

Vaadeldes aga RH mõju, siis selgus, et vaid EPI on kõikides gruppides sarnane. RH suurenedes lähevad lehmad kiiremini karjast välja. Kui RH = 0% ja RH > 0 kuni 12,5%, oli väljamineku vanus vastavalt 7,9 ja 6,7 a, siis RH > 87,5 kuni 93,8 ja RH > 93,8% väljamineku vanus oli vaid 4,8 ja 4,5 a vastavalt. Sama seis ilmnis, kui uurida nn põlvkondi, siis I põlvkonna lehmade (RH 50%) vanus väljaminekul oli 5,6 a, puhtatõulistel (RH 93,8%) aga 4,5 a.

Erinevate gruppide välimiku näitajad olid suhteliselt sarnased, kuid üllatusena oli RH 93,8% verelistel teistest nii tüübi-, udara- kui ka jalgade hinded madalamad. Mida

suurem RH verelisis, seda vähem püsisid lehmad karjas ning väiksem oli ka elueatoodang, nagu ka piima kuivainesisaldus. Siin on selged vastused ka küsimusele, miks meie lehmade eluiga on lühike ja piima kuivainesisaldus madal. Holsteini tõu siseselt olid samuti muutused märgatavad, uurides karjade gruppe, joonistusid välja samad tulemused, st RH lisamisega suureneb enamasti piimatoodang, kuid lehmad püsivad vähem karjas ja kuivainesisaldus

on väike, kusjuures kasutusaja elupäeva piimakoguses olulist vahet tõugude vahel pole. Siiski, et meie lehmadest saadavad majanduslikud näitajad oleks parimad, tuleb farmeritel mõelda, millist ja milliste väärtustega aretusmaterjali kasutatakse.

Euroopa Anguse Foorum 2018 Eestis

Sanna Turu

lihaväisekasvataja

Lihtne on kirjutada reisikirjeldust, kui ollakse külastanud mõnd põnevat välismaist veiseüritust ja sellega enam-vähem rahule jäänud. Igalt farmituurilt või messilt saab koju tulla tavaliselt ikka mõne uue mõtte või ideega, lisaks loomulikult mõnevõrra laiem silmaring. Keerulisem on ennast panna sellelaadse ürituse korraldaja rolli. Olles seekord "kõõgipool", kirjeldaks üritust veidi selle nurga alt.

Euroopa aberdiini-anguse kasvatavad kohtuvad üle kahe aasta korra erinevates riikides foorumit korraldades ja üle nelja aasta maailmafoorumit läbi viies. 2016. aastal toimus Euroopa foorum Portugalis ja 2017. aastal võõrustasid britid maailmafoorumil kõiki selle tõu huvilisi ja entusiaste. Portugali korraldust kiideti ja hinnati kõrgelt asjaosaliste poolt. Seal osales ka väike delegatsioon Eestist. Ürituse lõpuõhtul teeb tavaliselt korraldajariik ettepaneku järgmiseks Euroopa foorumi korraldamiseks mõnele järgmisele riigile. Pall visati seekord Eesti õuele. Tanel-Taavi Bulitko Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu tegevjuhina ei jäänud pikemalt mõtlema ja väljakutse sai vastu võetud – 2018. aasta foorum toimub Eestis. Kaks aastat tundub terve igavik. Korraldustiimi kaasatud liikmed said omal nahal tunda, kui kiirelt möödub tegelikult kaks aastat.

Võtsin enda ülesandeks teemad, mille asjaajamine tundus kõige jõukohasem põhitööde, oma farmi ja pere kõrvalt – ürituse logo ja koduleht koos registreerimisvormiga ja üritust tutvustav videotervitus. Sujuvalt lisandus üles-

andeid kuni ürituse viimase tunnini välja. Aga kõige selle juures säilis kõigil ühine siht – üllatada vana-Euroopat valmidusega korraldada viiepäevane üritus ja seda kõike väga heal tasemel. Järeleandmisi ei teinud kvaliteedis ükski korraldustiimi liige. ETKÜ on ennegi rahvusvahelisi üritusi korraldanud ja selles osas on kogemused olemas. Endale võetud kohustust võeti täie tõsidusega.

Teadsime, et Eesti angusefarmid on tublid ja häbenenud ei ole meil midagi. Vaja oli vaid viis päeva sisustada nii farmituuride kui kultuuri ja meelelahutusega. Seda kõike pidi tegema loogilises järjekorras, et bussis tühja loksumist oleks võimalikult vähe. Kummalisel kombel oli programmi koostamine isegi üsna lihtne. Meie suureks trumbiks on Eesti väiksus. Eks teatud puhkudel on see ka meie suur miinus. Seda seekord siiski mitte. Euroopa foorum pidi olema viisakaks visiitkaardiks ka Eesti tutvustamises, sest enamik külastajaid oli siin esmakordselt.

Igasse päeva mahtus kaks farmi ja piisavalt ekskursioone vaatamisväärsustele, samas leidsime põnevaid võimalusi külaliste kostitamiseks eestimaise maitstva toiduga. Osutusin ainsaks korraldusliikmeks, kellel oli võimalik kõik viis päeva külalistega kaasa liikuda ja n-ö olukorral silma peal hoida. Seega kontakt külastajatega oli pidev ja tagasiside tuli vahetult minuni. Juba esimese päeva lõpuks olid külalised ootusärevad järgmise päeva ees, sest päeva lõpuks olime jõudnud Saaremaale, mis näis paljudele eksootiline. Minu meeldivaks üllatuseks see igaõhtune õhin järgmise päeva ees säilis kuni viimase päevani.

Eestile sai kenake tiir peale tehtud. Hiiumaale ja Ida-Virumaale seekord ei jõudnud. Rahvusvaheline seltskond ratastel oli meeleolukas ja eranditult kõik õhtud kippusid lõppema lõbusas meeleolus tantsides või lauldes. Kui mi-

Foto 1. Euroopa Anguse Foorumi korraldustiim: Sanna Turu, Tanel Bulitko, Jane Mättik, Elen Haasmaa, Reet Toi, Ilmar Kallas ja Niina Haasmaa
(T. Laanemägi)

Foto 2. Portugali anguse ühingu meene Tanel Bulitkole
(T. Laanemägi)

Foto 2. ETKÜ seemendusjaama pullide esitlus (T. Laanemägi)

nu asi oli hommikul kõik pead üle lugeda, enne kui buss teele asus, siis täiesti müstiline oli mulle see, et kui tahes kaua eelmisel õhtul ei trallitud, järgmisel hommikul olid kõik naksti õigeaegselt bussis. Püsisime enda seatud graafikus algusest lõpuni, bussitais väga erinevaid inimesi ja väga erinevaid vajadusi sealjuures. Loomakasvatavad on oma nõudmistelt üldjuhul leplikud ja meeldivad.

Meil oli saatjaks fantastiline giid Ilze. Kodustatud lätlane, kes äärmiselt põnevaid lugusid rääkis piirkonna kohta, kust me bussiga parasjagu läbi sõitsime – kõik ajaloost kultuurini ja rahvuslike eripäradeni välja. Julgen öelda, et minulgi oli põnev läbida neid enda jaoks ammuilma tuttavaid kohti sellise teksti saatel. Giidi pädevust kiitis ka kogu foorumlaste seltskond. Ilmselt ei juutu just tihti seda, et lõpuõhtul giidi tänades rahvas püsti tõuseb ja aplodeerides ja jalgu trampides juubeldab. Nii oli.

Farmid tegid külastajatele väga meeldivaid vastuvõtte, igaüks oma erilisel ja toredal moel – paadisõit laiule, maitsvad suupisted, jalutuskäik mere äärde, pillimäng, farmituur traktori järeelhaagisel jpm. Korralduse plussiks peeti just seda, et valimisse oli sattunud niivõrd erinevaid farme. Erinevad olid nii aretussuunad geneetiliselt, mida kasutati, kui ka ettevõtte eesmärgid – kes mahefarm, kes mitte, noorfarmid ja vanad tegijad, suured ja väikesed karjad.

Tegelikkuses ei valinud me farme osalema, vaid soovijad said oma farmi foorumil näidata. Nendele lisaks sai näidatud ka kohe esimesel päeval ETKÜ seemendusjaama ja Saaremaal käidud nuumafarmis. Küllastatud farmidest vaid üks oli ainult tootmiskari. Teised tegelevad vähemal ja rohkemal määral aretustööga. Eks see liha-tootmine käib aretustööga käsikäes. Küllastajate sõnul on Eesti angusekasvatavad väga hea teadlikkusega sellest tõust ja tõuaretusest, hoolimata sellest kui vähe aastaid me nende jaoks selle tõu kasvatamise/aretamisega siin tegelema oleme. Positiivselt mõjus farmide rõõmsameelne vastuvõtt ja külalislislahkus.

Kui küllastajale näis kõik väga lihtne ja loogiline, siis meile korralduse poolel oli parasjagu pusimist, et saada meelega lahutajad ja söögid õigel ajal õigesse kohta ja täpselt õigeaegselt valmis. Grill särises nii mõnelgi õhtul ning

Foto 4. Euroopa Anguse Foorumi seltskond Keavas

(T. Laanemägi)

grillil valmistati loomulikult tippkoka Ants Uustalu poolt vaid anguse veise liha. Eestlaste head toidud ning toitlustus- ja majutuskohade soe suhtumine said küllastajatel kiidusõnu. Kõige omanäolisem õhtusöök oli vast Kuresaare linnuses, mille käigus keerati aeg 15. sajandisse ja kogu söömaaeg toimus kõigile veidi omapärasel, aga huvitaval kujul. Kes tahab proovida, peaks seal küsima “Piiskopi õhtusööki”.

Viie päeva sisse pidi mahtuma ka foorumi ametlik osa, kus osalejad riigid oma ettekannetega esinesid kohalikele lihavedearekasvatustahuvilistele. Selle päeva alguses sai ühisel soovil loodud Euroopa Anguse Nõukogu (European Aberdeen Angus Secretariat). Ajalooline sündmus, mis peaks Euroopa angusekasvatavad tihedamalt kokku tooma ja ühiselt aitama tõu arenguga edasi tegeleda. Eesti on Maailma Anguse Nõukogu (World Angus Secretariat) liige alates 2017. aastast. Nüüd siis saime kitsamas Euroopa ringis olla ka päris asutamise juures.

Viimane päev koos hommikuse foorumiga ja kahe viimase farmiga lõppes Harjumaal ühes peenes peomajas piduliku tänuõhtuga. Õhus oli tunda väsimust ja rahulolu. Tänuõhtud, meened ja rõõmsad emotsioonid võtsid ürituse kenasti kokku. Ettepanek järgmiseks Euroopa koostööks sai tehtud Saksamaale, kes selle ka rõõmuga vastu võttis. 2020. aastal on ilmselt seesama ühtne lõbus seltskond aberdiini-anguse entusiaste avastamas siis juba Saksamaad.

Hotelli suunduvale bussile järele lehvitades oli kuidagi kergendus ja samas nukker tunne, pingelangus ilmselt. Suur asi oli ära tehtud angusekasvatuse edendamiseks Eestis ja vana-Euroopa küllastajate eelarvamus Eestist kui kuskil Venemaa külje all asuvast post-sovieta arengumaast sai kummutatud. Meil on, mille üle uhkust tunda ja mida näidata.

Osalenud farmid: Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu seemendusjaam, Valtu Talu OÜ, Ranna Villa OÜ, Lahe Veis OÜ, Audla nuumafarm, Audru Polder MTÜ, Saareõue OÜ, Vilsa Angus, Marmorland, Lendermäe Angus ja Kuusiku Farm

Esimene 200 000 liitrit tootnud lehm Saksamaal

Katrin Berkemeier
Elite Magazin (4.09.2018)

Sachsen-Anhalti LLG Carlotta on esimene lehm, kes lüpsis Saksamaal üle 200 000 liitri piima, seejuures 13 726 kg rasva ja valku. Suurim toodang oli 4. laktatsioonil – 15 681 kg, 3,74% rasva ja 3,14% valku. Praegu lüpsab „vananev daam“ 13. laktatsiooni, kus 305 päeva toodang oli 11 544 kg, 3,50% ja 3,25%. Silmapaistev on SRA – 108 000.

Carlotta sündis 7. novembril 2001 (i Skywalker) Ideneri laudas ja poegis 24 kuu vanuselt. Tema emaseellased andsid väga hea geneetilise pagasi. Ema Annegret (i Design) tootis 11 laktatsiooniga 118 919 kg ja vanaema Mona Lisa (i Ballance) üheksa laktatsiooniga 100 527 kg ning vana-vanaema Rolle 41 807 kg piima. Viimane oli Saksa DV mustakirju (džörsi verelisusega) lehm.

Ideneri karjas (400 lehma) on palju pikaealisi lehmi. Praagitud lehmade viimase kuue aasta keskmine elueatoodang on keskmiselt 55 000 kg, kusjuures aastas praagitakse keskmiselt 20% lehmadest. Need näitajad viitavad

Foto 1. Carlotta

(Internet)

sellele, et Ideneri farmi tingimused ei vasta tulevikus lehmade pidamise ja heaolu nõuetele.

Allikas: LLG Sachsen-Anhalt

Refereeris Olev Saveli

H O B U S E D

Tori tõugu noorhobuste üleriigilised jõudluskatsed

Krista Sepp
EHSi direktori kt

2018. aasta suvi on olnud põuane ning põllumeestel heina- ja silosaak kolmandiku väiksem. 20. augusti hobusündmusel läbi päeva sadanud vihm tasakaalustas küll suvekuumust ja põllumeeste kriisiohtu, aga hobuste esitluse kordaminekule väga palju sellised ilmastikuolud kaasa ei aidanud.

Tori hobuse kasvatajatel on samuti käes need aastad, kus noorhobuste arvukus on väiksem. 2016. aasakäigu varssu sündis vaid 42. Seega noorhobuseid, keda kutsuda üleriigilistele jõudluskatsetele, ei saa valida. Osalema said aretajad selgi aastal tulla kahe-, kolme- ja nelja- kuni kuueaastaste täkkude ja märadega. Konkursist osavõtu soovitusi ja aretusala konsultatsiooni on enamalt tehtud piirkondlike ülevaatuste käigus.

Tori hobuseid on hobusekasvatajate seltsi tõuraamatus 1127 (september 2018). Tõuraamat on kaheosaline, universaalse suuna hobustele on TA-osa ja aretussuuna hobustele on TB-osa. Toris esitleti kokku 18 noorhobust. Hindamiskomisjoni töö jagunes hindajatel erinevate suundade ja vanusegruppide vahel, hindamiskomisjoni-desse kuulusid Enn Ehasu, Olev Saveli, Mihkel Kangur,

Andres Vaan ja Ester Ader. Hindamiskomisjoni liige, kelle hobune osaleb konkursil, ei saa hinnata oma hobust.

Kaheaastaste universaalsuuna täkkude ringis oli kaks tätku, Portugal 13 791 T järglane Porter, aretaja Andres Kallaste, ja Härra 13 767 T järglane Häärius. Ester Ader, kaheaastase **Hääriuse** aretaja ja omanik, viis selles vanuseklassis parima karika Vaabina talli. Osalevate noorhobuste mõõtmete keskmised näitajad on väikese populatsiooni sees vähenenud, jäädes turjakõrguses paljudel vaid 160 cm lähedale. Kui võrrelda noorhobustega veerand sajanidit tagasi, siis ka kaheaastaste noorhobuste turjakõrgus on vähenenud 5–6 cm. Siinkohal ei saa teha lõplikke järeldusi, kuid finaaliülevaatusel osalevate hobuste andmed näitavad selgeid ohumärke.

Kolmeaastaste universaalsuuna täkkude ringi parim oli **Lootus**, aretaja Merilin Meri ja omanik Kerli Kivisikk. Lootus on Lunoid 13 771 T järglane, selle konkursi suurejoonelisem täkk turjakõrgusega 167 cm. Tätku Homber, kes on Härra 13 767 T järglane, hinnati teise auhinnaga. Mõlemal täkul hinnati kõrgemalt nende tüüpi. Nelja-aastane universaalsuuna täkk Ulvang osales jõudluskatsetel esmakordselt. Ulvang on Uhmer 13 793 T järglane, veidi madalajalgsem ja väga tugeva luustikuga, turjakõrgus 160 cm ja kämbla ümbermõõt 24,0 cm. Sellised täkud on osa tori hobusetõu genofondist, keda on vaja säilitada.

Foto 1. Kolmeaastaste TA ringi parim täkk Lootus, aretaja Merilin Meri (K. Sepp)

Aretussuuna noortäkkude konkursse oli kaks, kaheaastaste ringis osales kolm hobust, kõik täku Clapton 13 785 T järglased. Parima tüübi ja üldmulje hinde 8,5 punkti teenis välja Päriveri Tallis sündinud **Cardiff**, aretaja Andres Kallaste. Esimese auhinnaga hinnatud Clamuur oli selles arvestuses ainsana täkk, keda oleks võinud võrrelda noorhobuste keskmise turjakõrgusega näitusel paarkümmend aastat tagasi, mõõtmistulemus 166 cm. Selliste noorhobuste järgi on ratsasportlaste poolt nõudlust. Veel kasvult väike Clhedoor Vaabina Tallist oli seejuures suur oma käiguomadustelt, 8 punkti sammu ja traavi eest. Kolmeaastane aretussuuna täkk Orion, aretaja Andres Kallaste, on kindlasti kujunemas selle suuna üheks etaloniks. Täkk on **Olympos** 13 823 T järglane. Isaisa Opaal oli kõrgemate parkuuride takistussõiduhobune ning on sugulises kasutuses nüüdki Konuvere Tallis.

Konkursivabalt möödus kaheaastaste universaalsuuna märade esitlus. Esimese auhinna vääriline oli ja tiitliga „Parim noor tori mära (TA)“ pärjati täku Haamur 13 799 T järglane **Harmanda**. Noormära aretaja ja omanik on Merilin Meri. Kolmeaastaste universaalsuuna märade ringis hinnati kolme mära, Viabellat ja Varmat, kes on täku Viks 13 801 T järglased, ning Santat täkust Sultan 13 835 T. Parim kolmeaastane universaalsuuna mära on I auhinna teeninud **Viabella**, aretaja ja omanik Maie Kukk. Kõigil märadel hinnati tüüpi väga heaks, 8 punkti vääriliselt.

Aretussuuna märade tase oli ehk kõige enam rõõmupakuv, sest kaheaastaste esitlusringis oli tõepoolest kolm

Foto 2. Parim TA noormära Harmanda, aretaja ja omanik Merilin Meri (K. Sepp)

Foto 3. Q' Ester Rouge, omanik Liis Ira

(K. Sepp)

suurepärase tüübiga ja ratsaspordis kasutuseks heade eeldustega noormära. Need olid Clapton 13 785 T järglane Caffee OÜst Topi Mõis, Curmee Cumberland 13 729 T järglane Andres Kallaste hobusekasvandusest ning Q' Ester Rouge, kelle isa on Querido 13 871 T ja aretaja Liis Ira. Vähe paremad allüüride hinded keerulistes ilmaoludes andsid seekord küll tiitlivõidu Päriveri Talli **Curmeele**, kuid kindlasti näitab nende noorhobuste tulevik võistlus-spordis nende sisu ja konkurentsivõimet.

Parim kolmeaastane aretussuuna mära on **Pisa**, täku Palermo 13 815 T järglane, kelle aretaja on Kalju Laiapea ja omanik Janeli Lepla. Tegemist oli selle konkursipäeva suurima hobusega, turjakõrgus 171 cm, mära on elegantne, kuid oma kasvu juures veidi õrna luustikuga. Liikumistel oli Pisalgi samaväärselt kaheaastaste märadega suurepärase liikumine traavis.

Näituskonkursi lõpetas kuueaastase Eufooria hindamine. Eufooria on trakeeni täku Escalero järglane, aretaja Elle Mässak ja omanik Kirsika Neimla. Mära oli hindamisel esmakordselt ning hea hinnangu said tema tüüp ja kehaehitus. Selle hobuse parimad tulemused on saavutatud koolisõidus. 2018. aastal tuli Kirsika Neimla Eufooriaga EHS karikasarjas noorhobuste skeemi arvestuses võitjaks.

20. augustil oli läbi vihmajärgne siiski mitu säravat hetke. Esmalt astus aretajate ette Eesti meister juunioride seas Helena Kaal oma tori hobusega Cassander. Seekordki näitasid nad kena liikumist ja Gajana Särk rääkis südamliku

Foto 4. Parim tori (TB) noormära Curmee, aretaja ja omanik Andres Kallaste (vasakul) (K. Sepp)

loo usust tori hobusesse ning tema sobivusest koolisõidu-hobuseks. Tänu sõnad kuulsid hobuse aretajale Maie Kukele, Helena Kaalule ja tema perele ning oma õunamaiuse sai kätte Cassander.

Eesti Vabariigi 100. juubeliaastal tänasime tori hobuse aretajaid. Rõõmustav on siinkohal märkida, et Tori Ho-

busekasvanduses on sündinud 2018. aastal kaheksa tori varssa, kelle esimesed suured näitused on juba kahe aasta pärast. Jõudu tegudesse ja usku tori hobusesse!

XXIV eesti raskeveohobuste päev Ülenurmel

Krista Sepp

EHSi direktori kt

11. augustil toimus Ülenurmel Eesti Põllumajandusmuuseumis 24. eesti raskeveohobuste päev. Tänu sihtasutuse Eesti Maaelumuuseumid Eesti Põllumajandusmuuseumi töötajate ja eesti raskeveohobuse kasvatajate koostööle oli päev tegus nii pealtvaatajale kui ka tõuhobustega osalejatele. Samal päeval toimusid muuseumis rukki-maarjapäeva rukkilõikustalgud.

Eesti raskeveohobuse kasvatajaid tervitasid SA Eesti Maaelumuuseumid juhatusel liige Merli Sild ja Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu president Olev Saveli. Eesti raskeveohobuste kasvatajate tegemisi tutvustas EHSi eesti raskeveohobuse kasvatajate haruseltsi juhatusel liige ja tosina eesti raskeveohobuse omanik Jüri Käosaar. Hobuseid hindas eesti raskeveohobuse tõu- ja hindamiskomisjoni liige Rene Tarum.

Pärast paariaastast selgitamist, miks vajame eesti raskeveo tõus verevärskendust, on 2018. aastast kehtiv eriprogramm, millega on lubatud kindlaid reegleid järgides kasutada tõu aretus- ja säilitustöös tõu ühte algkomponenti, rootsi ardenni tõugu. Pärnumaa Lasna talu perenaine Liina Lasn tõi seekordki komisjoni ette kaks tätku – nelja-aastase Dexteri ja kaheaastase Herman Hedningu. Noorem tätk on kujunemas tüüpiliseks rootsi ardenni tätkuks ja tõukomisjon andis talle tunnustuse aretuses kasutamiseks vastavalt eriprogrammi tingimustele.

Konkursside tulemused:

- Parim kaheaastane eesti raskeveo noortätk **Varrent**, isa Vagabond 2192 ER, aretaja Andres Supp ja omanik OÜ Sebak Travel.

Foto 1. Parim nelja-aastane tätk Eurus, aretaja OÜ Ratsimäe, omanik OÜ Sebak Travel (esindaja Jüri Käosaar) (K. Sepp)

Foto 2. Rootsi ardenni tätk Herman Hedning, sünd 2016, omanik Lasna Talu (K. Sepp)

- Parim nelja-aastane tätk **Eurus** 2232 ER, aretaja OÜ Ratsimäe ja omanik OÜ Sebak Travel. Eurus põlvneb täkust Eksport 2178 ER. Nelja-aastaste täkkude arvestuses tunnistati reservvõitjaks Kallis 2229 ER Päriveri Tallist. Kallis on täku Kaspar 2173 ER järglane, aretaja on Kersti Känd ja omanik Krista Sepp.

Parimad eesti raskeveo tõugu noormärad on sel aastal Harjumaalt Kuusalu lähistelt Sääse Tallist. Parim kolme-aastane eesti raskeveo mära on **Sääse Violencia Vacuna**, isa Valler 2188 ER, ja kaheaastaste arvestuses **Sääse Virginia**, isa Vagabond 2192 ER, nende hobuste aretaja ja omanik on Eeva Vahtras.

Eesti raskeveohobuste tõupäevad on samaaegselt vanemate aretajate kohtumispaik ja huviliste kaasamispäev.

Foto 3. Tätk Kallis 2229 ER, aretaja Kersti Känd, omanik Krista Sepp (K. Sepp)

Välja on kujunenud traditsioon tunnustada uut tulijat eesti raskeveohobuste aretajate seas. Eriauhinnaga tunnustati noort hobuseomanikku Agnes Palandit, kes 2017. aastal osales tõukonkursil ja näitusel Tõuloom eesti raskeveomäruga Narnia.

Päeva jooksul tutvustati tööhobust ja hobusega töö tegemist. Erinevate hobutöomasinatega oli kohal Vello Tamm koos rootsi ardenni mära Sallinaga Rehepapi Tallist.

Eesti Tõuloomakasvatuse Liit tunnustas tõuaretusse panustatud töö eest Anu Reigot.

Tõu- ja hindamiskomisjoni poolt sai tunnustuse nelja-aastane eesti raskeveotäkk Euris 2232 ER.

Soovime aretajatele edasiseks õigeid valikuid nii eesti raskeveotäkkude kui eriprogrammi raames rootsi ardenni hobuste kasutamisel. 2019. aastal, 25. eesti raskeveohobuste päeval, kohtume Ida-Virumaal.

Foto 4. Vello Tamm rootsi ardenni märeaga Sallina (Rehepapi Tall) erinevaid hobutöid tegemas
(K. Sepp)

Trakeeni hobuste tõuraamat ja jõudluskatsed 2018. a

Krista Sepp

EHSi direktori kt

Saksamaa Trakeeni Liit (*Trakehner Verband*) tunnustas 2005. aastal Eesti Hobusekasvatajate Seltsi trakeeni hobuste tõuraamatu pidajana Eestis. Tõuraamatus on 348 hobust, neist kolmeaastaseid ja vanemaid märasid on 175 ja tunnustatud sugutäkke kuus. Sel aastal sündis kümme varssa; kaks varssa vähem kui 2017. aastal. Võrreldes aga trakeeni varssade sündi viimasel viieteistkümnel aastal, siis on viimase kahe aasta tulemused üle 20 varsa sünni võrra vaesemad. Tihe turukonkurents ja odavamate sport-hobuste jõudmine Euroopast Eesti turule on vaid üks selle suuna põhjendusi.

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi trakeeni haruseltsis on 40 liiget, aktiivsemaid aretajaid siiski neist veerandi jagu. Trakeeni hobuste aretuse keskus asub Heimtali Hobusekasvanduses Viljandimaal. Trakeeni haruseltsi juhataja on Heimtali Hobusekasvanduse juhataja Peep Puna. Juhatusel liikmeid on kokku kuus, lisaks juhatajale on tegevad

juhatustes Jüri Patune, Kairi Dräbtsinskaja, Mauno Murrut, Marko Suvisild ja Anneli Kadakas. Trakeeni hobuste kasvatajate aasta keskne sündmus on üleriigilised noorhobuste jõudluskatsed, mis tavapäraselt viiakse läbi septembrikuus.

16. septembril esitleti Heimtalis kuues arvestusklassis 23 trakeeni tõugu noorhobust. Hindamiskomisjoni kuulusid Andres Kallaste, Mirje Särev ja Andres Kiive. Käesoleval aastal oli lisaks kahe- ja kolmeaastaste trakeenide konkursile võimalus esitada nelja- kuni kuueaastaseid trakeene. Üldjuhul on selles vanuses trakeenid juba võistlus-hobused.

Heimtali Hobusekasvandus kasutas ära võimaluse esitada trakeenikasvatajatele sugutäku kandidaate nelja-aastaselt takku Parabellum (isa Aristokraat), ja viieaastaselt tunnustatud takku Patron, kes on taku Preston järglane. **Patron** paistab silma tugeva, sportliku tüübiga, väga hea kehaehitusega. Kindlasti on tegu ühe silmapaistvaima noore trakeeni tõugu hüppetalendiga, kelle põlvnemises on ühen- datud isa poolt parimad vene trakeeni liinid ning ema Pansy isa on Saksa eliitväk Ivernel. Patronil on Heimtalis sel aastal sündinud kolm väga hea tüüpi ja jal-

Foto 1. Parim kolmeaastane täkk Fabious, omanik Jane Uibopuu
(K. Krass)

Foto 2. Elektra ja Anneli Kadakas
(K. Krass)

Foto 3. Parim kaheaastane täkk Pygmalion, omanik Kaire Krass (K. Krass)

Foto 4. Parim kaheaastane mära Prelita (K. Krass)

gade ehitusega järglast. Täku **Parabellum** tugevamad pooled olid tüüp ja allüürid, piisavalt heaks hinnati jalga-de ehitus. Parim nelja- kuni kuueaastane mära on Pixy C, kes on samuti täku Preston järglane, kelles väljenduvad väga hästi tüüp ja hüppeomadused.

Noorhobuste jõudluskatsetel tehti esimene etteaste kaheaastaste hobustega. Oleme küll korra, 2004. aastal, kut-sunud aretajaid varssade hindamisele Heimtalis. Pari-maks varsaks tunnistati siis Heimtali Hobusekasvanduse mära Pallada (isa Palladium), kes kaks aastat hiljem võitis parima kaheaastase noormära tiitli. Edaspidi on varssade-le hinnagu andnud EHSi poolt varsa identifitseerija ning arvamust jagatakse aretajatega.

Kaheaastaseid täkke oli konkursil kaheksa. Aretajate ees olid täkkude Arlich, Minzregent, Preston, Pankraat ja Dar järglased. I auhinna said hindamiskomisjonilt täkud Amethyst (isa Minzregent) ja Pygmalion (isa Preston). Minzregent on seitsmeaastane trakeen, keda kasutati suguliselt 2014. ja 2015. aastal, seejärel kastreeriti ja müüdi Soome. Küll aga tuleb ära märkida tema sünniriik, Saksa-maa, ja tema hea verelisuus, isa on inglise täisvereline täkk Beg xx, kes sündis Venemaal. Selliste geenikombinatsioonide kasutusele peavad trakeeni hobuse kasvatajad kindlasti rohkem tähelepanu pöörama. **Parim kaheaastane trakeeni noortäkk on Pygmalion**, kelle esitus oli eakohane ning arenguruumi oli kõigil kaheaastastel täkkudel. Arvukamalt oli väljas Heimtali Hobusekasvanduse täkke, kuid nende kõrval tegid katsed läbi väga heade tulemustele Anneli Kadakase aretusest kaks kollase vär-vusega trakeeni tätku Panthenon ja Eridanus.

Kolmeaastaste trakeeni täkkude konkursi võitis Fabious JS, kes on sündinud Leedu Nemunase hobusekasvanduses. Jane Uibopuu ja Simon Soll esitlesid tätku 2017. aastalgi. Kahekordset konkursivõitjat iseloomustab suur raam, arenev lihastus ja kindlasti suur hüppevõime. 173 cm turjakõrgusega oli Fabious JS täkkudest suurim, seetõttu peab tema ettevalmistus ja treening olema tasakaalus noortäku arenguga.

Mõlemas täkkude ringis esitles oma noortäkke Marko Suvisild. Arenevatel noortäkkudel, kahesel Avangard-MSil ja kolmesel Ararat-MSil jäi silma nende esmalt väiksema raami juures nende tahe ja püüdlikkus vabahüpetel.

Kaheaastaseid märasid esitleti Heimtali Hobusekasvandusest kaks ja Anneli Kadaka aretusest üks. **Parimaks noorhobuseks** tunnistas hindamiskomisjon täku Pankraat järglase **Prelita**, kelle kehaehitust hinnati 8,5 punktiga.

Parim kolmeaastane mära on tuntud takistussõiduho-buse Peron järglane **Sahara**, aretaja Anneli Kadakas. Kõrgema hinnangu sai Sahara tüübi, kehaehituse, traavi ja üldmulje eest.

Jõudluskatseid kokku võttes saab järjekordselt tõdeda, et noortele trakeenidele tuleb anda aega areneda. Jõudluskatsed annavad aretajatele olulise info selle aastakäigu tulemustest. Siiski peame ka tõdema, et kui täkud on viiekuueaastased ja ennast rohkem tõestanud, on nende omanikuks juba Soome, Venemaa või mõne teise riigi aretaja või sportlane.

Käesolevalgi aastal külastas vaid nädala jagu hiljem Heimtali Hobusekasvandust Soome Trakeenikasvatajate Ühingu 13-liikmeline huvigrupp ja ühingu esinaine Johanna Grotell.

Koostöös teiste riikide aretajatega liigub Euroopa ühe vanema sporthobusetõu aretus edasi.

Täname Heimtali Hobusekasvandust, mis on alati meeldiv kohtumispaik kõigile trakeenikasvatajatele.

Foto 5. Peep Puna ja Prelita (K. Krass)

L A M B A D

23. lambapäev Kurgjal

Rein Mirka

ETLA juhatuse liige

Põud, põud ja põud – need on kolm tunnussõna selle aasta suvele. Tihti on olnud iga-aastaselt lambapäeval ka sademeid, aga lootsime tagasi vaadates suvekuudele, et sellel aastal saab olema imeline, kuiv ja päikesepaisteline päev. Kuid vastupidi – tuli korralikku äikest, aga õnneks oli ka piisavalt päiksepaistelist aega, et üritus läbi viia.

Üle-eestiline lambapäev toimus 4. augustil Carl Robert Jakobsoni Talumuuseumis Kurgjal, korraldaja oli Eesti Tõulammaste Aretusühing (ETLA). Seekordne lambapäev, kus esitleti parimaid eesti valgepealist (EV) ja eesti tumedapealist (ET) lambatõugu uttesid ja jäärased, kandis järjekorranumbrit 23. Ühtlasi on see traditsiooniks saanud lambaüritus ka ainukene Eestis, kus toimub lammaste konkurss ja valitakse välja kauneim EV ja ET utt.

Nagu traditsiooniks on saanud, ootasime Kurgjale kõiki ETLA liikmeid, lamba- ja kitsekasvatusega tegelevaid ettevõtjaid ja lihtsalt huvilisi. Ka sellel aastal, nagu mullugi, oli külla kutsutud Kihnu Maalambakasvatajate Selts, kes saaks esitleda Kihnu maalammast. Kohal olidki Anneli Ärmpalu-Idvand ja Andre Vare Mikkeni lambatalust.

Oma hoolealustega, ida-friisi piimalammastega, oli Raplamaalt kohal ka Männiku Talu (Männiku Piimalambad OÜ) rahvas, kes tõulammaste tutvustamise kõrval pakkusid ka lambapiimast valmistatud tooteid. Kui teada olid selles farmis valmistatud maitsvad juustud, praejuustud ja jogurtid, siis seekord oli võimalik maitsta ka lambapiimast tehtud jäätist. Männiku Piimalambad on ETLA liige ja lähitulevikus on plaanis registreerida piimalammaste aretusprogramm.

Muidugi ei puudunud ka teatud-tuntud alpakakasvataja ja alpaka aretuse eestvedaja Eestis Imre Heinsaar Wile Alpaca Farmist oma asukatega ja alpaka villast toodetega. Samuti oli sellel aastal külaliseks kitsekasvatuse konsu-

lent Marge Salumäe Mäehansu talust oma imeliste puhta-tõuliste angoora villakitsedega ning nende villast saadud toodetega. Nii et kohal olid kõik ettevõtted, kes tegelevad puhtatõuliste lammaste aretusega. Eestis on ka teisi ettevõtteid, kes tegelevad lammaste jõudluskontrolliga, kuid kahjuks on nende tegevus suunatud ristandite tootmisele.

ETLA liikmetest tulid loomadega kaunima ute konkurssile Annika Kalda Hilika OÜst ja Rein Mirka Wasala OÜst eesti valgepealiste lammastega ning Lilien Veske, Anette Kuusik ja Janika Mirka eesti tumedapealiste lammastega. Lisaks tutvustas Wasala OÜ parandajatõugusid: norra valget lammast, tekseli, oksforddauni ja suffolki lambatõuge.

Imme Neare Raplamaalt esitles tänapäeval lambakasvatuses väga oluliseks saanud karjakaitse koeri. Esitletud oli noore emase kaukaasia lambakoera ja slovakkia tšuvatsi kaks isast kolmekuust kutsikat. Kümme aastat tagasi võis lambad lasta mureta karjamaale, nüüd aga pole vist Eestis enam piirkonda, kus hundid või šaakalid poleks lambaid murdnud. Sageli on murtud ja vigastatud ikka mitmekümne looma kaupa. Hundikarjad on meie metsades nii suured, et ühtegi tõugu karjakaitse koer üksi ei suuda lambakarja kaitsta ja lambakasvatavad, kes ei taha kiskjate tagant karjamaal “koristada”, on sunnitud nüüd ka vähemalt kahte suurt karjakaitse koera pidama. Suure karja puhul, kus loomi tuleb suvel karjatada mitmel karjamaal, on valvekoerte vajadus suurem, sest on juba juhuseid, kus kiskjaid ei peata ei viie traadiga kuni 1,20 m kõrgune elektiritara ega ka metallaed.

Päev algas kell 11 juhatuse liikme Hillar Kalda avasõnadega. Seejärel pidas tervituskõne prof Olev Saveli ja andis üle Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu (ETLL) poolt traditsioonilise tänukirja. Käesoleval aastal tähistas ETLL oma 25. juubeliaastat ning juubeliaasta tänukirja ja kingituse sai seekord lambapügamisega tegelev Mehis Tamsalu pikaajalise koostöö eest tõulammaste näitustel.

Foto 1. Imme Neare Raplamaalt esitles karjakaitse koeri
(R. Mirka)

Foto 2. Olev Saveli andis edukale lambapügamajale Meelis Tamsalule ETLLi tänukirja ja meene
(R. Mirka)

Foto 3. Parim eesti valgepealine utt (Hilika OÜ) (R. Mirka)

Foto 4. Parim eesti tumedapealine utt (Tõrvaaugu Mahe Talu) (R. Mirka)

Pärast ava- ja tervituskõnesid võttis päeva juhtimise üle Liis Lääts, kes viis ürituse läbi ka möödunud aastal. Oma tööd alustas lammaste hindamise komisjon, et valida 2018. aasta kaunim eesti valgepealine ja eesti tumedapealine utt. Komisjon oli sellel aastal kolmeliikmeline, kuhu kuulusid prof Olev Saveli, prof Haldja Viinalass ja Ragnar Leming maaülikoolist, kes oli ka komisjoni esimees. Uttesid hinnati 10 palli süsteemis (10, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1) ehk maksimum oleks 30 hindepunkti. Kui punktid olid kokku loetud, saadi järgmised tulemused.

Tabel 1. Uttede hindamistulemused

Koht	Omanik	Ute number	Punkte
Eesti valgepealine lambatõug			
I	Annika Kalda, OÜ Hilika, Jõgevamaa	2883007	27
II	Rein Mirka, Wasala OÜ, Tartumaa	3603079	26
III	Annika Kalda, OÜ Hilika, Jõgevamaa	3764909	22
Eesti tumedapealine lambatõug			
I	Tõrvaaugu Mahe Talu, Pärnumaa	3877951	30
II	Janika Mirka FIE, Tartumaa	2822297	22
III	Lilien Veske, Suur-Närskä talu, Viljandimaa	4174073	21
IV	Janika Mirka FIE, Tartumaa	4661191	17
V	Tõrvaaugu Mahe Talu, Pärnumaa	4189442	16
VI	Lilien Veske, Suur-Närskä talu, Viljandimaa	3843086	14

Utekonkursil osalejad said kõik auhinnad ja esikolmik lisaks kohakarikad. Kõik konkursist osa võtnud lambad said rosetid. Auhinnad panid välja Anu Ait OÜ (mineraalkausid), Veskimeister OÜ (mineraalkausid), Dimedium AS (Sprayfo lambapiimaasendaja). Eesti Scandagra Eesti AS premeeris mõlema lambatõu esimese kolme koha saavutanuid kingituste ja kinkekaartidega.

Laste joonistusvõistlusest võttis osa 20 last, aga samuti vanemad inimesed, kes enda sees veel lapse ära tunnevad. Tulemused olid väga põnevad ning igas töös oli midagi,

mis vääris äramärkimist. Kõiki suuri ja väikesi lapsi, kes joonistusvõistlusest osa võtsid, premeeriti magusate auhindadega.

Kogu päeva vältel sai õnne proovida lamba kehamassi ennustamisel. Reeglid olid sellised, et iga panus maksis 1 euro, ja võitja ehk täpseima kehamassi ennustaja saab kogu raha endale. Ennustusvõistlust korraldas Aivar Veske Suur-Närskä talust. Loom, kelle kehamassi püüti ära arvata, oli 1,5-aastane kihnu maalamba jäär Anneli Ärmpaludvandi lambakarjast. Täpse lamba massi arvas ära suurt kasvu härra, kes aga kadus u 40 euro võrra rikkamana nii kiiresti, et ei olnud võimalik tema nime küsida.

Sellistel üritustel on rahvale kõige huvitavaks asjaks olnud ikka lambapügamisvõistlus. Pügamisvõistlus viidi läbi kahes klassis: elektroonilise masinaga pügajad ja lambaraudadega pügajad (võis kasutada ka tavalisi kääre). Pügamiseks vajalikud lambad oli kohale toonud Hillar Kalda oma farmist. Sellel aastal oli lambapügamise kohtunik Reg Benjamin Uus-Meremaalt. Tema hindamissüsteem erines veidi seni kasutusel olnutest. Kõigepealt oli määravaks aeg, mis taandati punktideks. Lisaks arvestati topeltlõikeid (kui masinaga niideti ühe koha pealt kaks korda) ja hinnati püगतud lamba üldkvaliteeti ehk väljanägemist. Nende kolme parameetri summeerimisel saadi lõplikud punktid. Mida vähem punkte, seda parem koht. Masinaga pügajaid oli võistlemas neli meest. Ära tuli pügada kaks lammast.

Foto 5. Lamba kehamassi ennustamise finaali (R. Mirka)

Foto 6. Lambaraudadega pügamise võistlustules on Anneli Ärmpalu-Idvand ja Aino Kahu (R. Mirka)

Tabel 2. Masinaga pügamise võistluse tulemused

Koht	Pügaja	Aeg	Punkte	Topeltlõikeid	Kvaliteet	Punkte kokku
I	Mehis Tamsalu	1,42	27	3	8	16,10
II	Ando Fiks	1,51	26	5	6	16,55
III	Peedo Fiks	3,15	22	14	10	33,75
IV	Aigar Reinold	2,20	22	17	12	36,00

Raudadega pügamise ajaks algas korralik paduvihm ja pügamisvõistlus viidi läbi suure telgi all. Raudadega pügajate klassis võistlesid Anneli Ärmpalu-Idvand, Katrin Kahu ja Aino Kahu. Selle klassi pügatavateks lammasteks olid kihnu maalambad. Selle võistluse puhul aega ei võetud. Hinnati topeltlõikeid ja kvaliteeti. Kui Reg Benjamin oli punktid kokku löönud, selgus, et tegemist on kolme võitjaga. Kõik kolm lambakasvatajatest naisvõistlejat olid ütle mata tublid.

Tabel 3. Lambaraudadega pügamise võistluse tulemused

Koht	Pügaja	Topeltlõikeid	Kvaliteet	Punkte kokku
I-III	Anneli Ärmpalu-Idvand	11	19	30
I-III	Katrin Kahu	16	14	30
I-III	Aino Kahu	13	17	30

Kõik pügamisvõistlusel osalejad said ka auhinnad. Viimastel aastatel on üllatanud uudsete lahendustega pügamise vallas Peedo Fiks ja ei ta jätnud ka sellel aastal meid üllatamata. Kui üle-eelmisel aastal pügas ta lammast elektroonilise masinaga, mis sai toite päikesepaneelilt, ja eelmisel aastal kasutas ta pügamismasinat, mille käepide oli välja printitud 3D printeriga, siis sellel aastal pügas ta lambaid pügamismasinaga, mis oli täielikult printitud 3D printeriga. Võistlus oligi selle aparaadi esmakatsetus. Peedo Fiksist on saanud täielik tootearendaja, sest ta on ka masina sisu ise täiendanud ning ta teeb koostööd hiinlastega, kes toodavad detaile spetsiaalselt Peedo Fiksi poolt arendatavale pügamismasinale.

Kogu päeva vältel tutvustati ETLAs aretatavaid lambatõuge ja nende parandajatõuge. Mitmed farmerid said teha kokkuleppeid lammaste müügiks. Kurgja Talumuuseum korraldas lastele käelisi tegevusi. Hommikust õhtuni oli võimalik degusteerida ja kaasa osta lambapiima- ja lambalihatooteid (sink, vorstid). Oli võimalik näha ja osta lambanahku, lamba- ja alpaka villast käsitöökaupu ning muud omatoodangut.

Traditsiooniliselt oli päeva lõpetuseks maitsev õhtusöök muuseumi söögikohas. Suur tänu Eesti Tõuloomakasvatuse Liidule, lammaste hindajatele, osalejatele, sõpradele, kes külla tulid, külastajatele, muuseumirahvale ja koostööpartneritele, kes auhindadega toetasid.

L I N N U D

Läbimurre: üheskoos lõpetame kukktibude hukkamise

DGfZ-Newsletter vom 12. November 2018

Aastas tapetakse üksnes Saksamaal 45 mln kukktibu, kes pärinevad munakanatõugudest. Et praktikas lõpetada kukktibude tapmine, eraldas Toidu- ja Põllumajanduse Föderaal(liidu)ministeerium (BMEL) u 5 mln eurot, et arendada haudemunades sugupoole määramist, et ei peaks kukktibusid välja hauduma.

Toidu- ja põllumajanduse liiduminister Julia Klöckner koos kahe uurimisgrupi juhiga esitlesid 8. novembril Berliinis müügivalmis haudemunade sugupoole määramise

meetodit: Berliini 223 REWE- ja PENNY-müügikohas võivad tarbijad alates novembrist osta tarbemune, mis on läbinud uue diagnostika. REWE-grupp plaanib juba tuleval aastal varustada kõik 5500 REWE- ja PENNY-müügikohta Saksamaal nn vabalt peetavate kanade munadega. Sellega on Saksamaa uue meetodi pioneeriks, mis lõpetab hautud kukktibude hukkamise. Alates 2020. aastast peavad saabuma pakkumisse esimesed patendiga kaitstud meetodiga uuritud haudemunad.

Allikas: BMEL

Refereeris Olev Saveli

KARUSLOOMAD

Karusloomakasvatatajate meelsus

Janika Roops

EKAÜ juhatus liige

Karusloomakasvatatajad said ebameeldiva uudise osaliseks, kui vastu võeti määrus, mis kehtestatakse loomakaitseseaduse § 27 lõike 3¹ alusel. See tähendab seda, et kui varasemalt oli keelustatud rebaste ja minkide näitamine avalikel üritustel, siis nüüd on 1. juunist 2018. aastast keelustatud ka tšintšiljade näitamine.

Et tšintšiljakasvatatajad korraldavad igal aastal kevad- ja sügisnäitust, siis nüüd saab see toimuda ainult kitsalt loomakasvatatajate ringis. Lubatud on näidata ainult video vahendusel, mis on loomakasvatatajate arvates täiesti absurdne lahendus antud määruse kontekstis. Määruse elluviimisel sai määravaks asjaoluks see, et tšintšiljad on ööloomad ja näitusel eksponeerimine tekitab loomale stressi.

2018. aasta kevadnäitusest võttis osa üheksa Eesti, neli Läti ja kaks Leedu tšintšiljakasvatatajat. Ükski loomakasvatataja ei ole andnud negatiivset tagasisidet loomade tervise ja heaolu kohta, vastupidi, kõik kasvatatajad on positiivset tagasisidet andnud korraldajatele, ja eriti just Leedu ja Läti kasvatatajad. Samas Leedus ja Lätis toetab riik loomakasvatatajaid, meil aga tehakse loomakasvatataja

Foto 1. Tšintšiljakasvatatajate üksmeelsuses pole kahtlust

(L. Taaler)

töö võimalikult raskeks. Pidev võitlus on karusloomakasvatatajatel olnud loomakaitsjatega, kes üritavad leida erinevaid võimalusi, et keelustada karusloomade kasvatamine Eestis.

Paljud kasvatatajad on juba loobunud tšintšiljade kasvatamisest ja uus määrus paneb mõtlema ka teisi, kas lõpetada või leida veel lahendusi jätkamiseks! Praegu on lootus, et igal aastal vaadatakse loomakaitseseaduse määrus üle ja usun, et Eesti Tõuloomakasvatuse Liiduga saavutame tulemuse, et tšintšiljad jõuavad taas avalikkuse ette.

SEAD

Tulipunktis põrsaste kastreerimine

DGfZ-Newsletter vom 12. November 2018

Nordrhein-Westfaleni põllumajanduskoda kutsus 31. oktoobriks Düsse Majja diskussiooniüritusele põrsaste kastreerimise teemal. Kohal oli Saksamaa aretuselts (DGfZ), kes on juba kümme aastat muretsenud anesteesiata kastreerimise alternatiivide koordineerimisplatvormi temaatika pärast. DGfZ on korraldanud mitmeid üritusi, välja andnud ajakirja Züchtungskunde mitu temaatilist vihikut kui ka teisi aktuaalseid väljaandeid kajastamiseks arenguprotsesse, et asjalikult ja põhjalikult informeerida ning asjalikus diskussioonis osaleda.

Vahepeal oli loota, et emiste või nuumsigade pidajatele võidakse pakkuda praktilist lahendust, sest oli palju lootustandvaid rahvuslikke ja rahvusvahelisi uurimisprojekte, kuid kuldset keskteed pole seni leitud. Igal lahendusel on oma positiivne ja negatiivne pool ning iga väärtusketis osaleja hindab teiste meetodeid erinevalt. Erilise hoo sai diskussioon mõni kuu tagasi lokaalse anestesioloogia

meetodi käsitlemisel. Selle peale poliitikud pikendasid anesteesiavabalt põrsaste kastreerimise üleminekuaega kahe aasta võrra, 2020. aasta lõpuni.

Rohkelt põnevat pakkusid dr Susanne Zöls (Müncheni Maximiliani ülikool) uurimistulemused kohaliku anesteesia mõjust, uurimust esitleti esmakordselt 230 osavõtjale. Hinnang tuli põllumajandustootjate, tapamaja, jaemüügi ja BMEL ministeeriumi esindajatelt.

Projekti finantseerisid mitu organisatsiooni ja katsed toimusid Düsse Maja lautades, kus 232 põrsast eri gruppides allutati erinevatele ravi(käitlus)meetoditele. Anestetikumidena kasutati lidokaiini ja prokaiini, mis blokeerisid keha, katse tähendas lokaalanesteesiat. Põhimõtteliselt lülitati välja teatud närvid või närviharud anestetikumide süstimisega. Peale selle tehti lokaalselt kaks tui-
mastussüsti munandisse ja kubeme piirkonda.

Moodustati järgmised katsegruppid:

1) kontrollgrupp – põrsad lihtsalt eraldati, ei narkoosi ega kastreerimist;

- 2) võrdlusgrupp – kastreeriti tuimastuseta;
- 3) lidokaiiniga tuimastamine;
- 4) prokaiiniga tuimastamine.

Määrati mitmed parameetrid, et hinnata põrsa valutunnetust kastreerimise ajal ja pärast seda. Seejuures filmiti nende käitumist süstimise ja kastreerimise ajal ning võeti vereproovid 0, 30, 60 minutit ja 3 tundi pärast kastreerimist kortisooli, adrenaliini ja noradrenaliini uurimiseks. Täiendavalt uuriti põrsa liikuvust takistusjooksul. Et pole otsesid valuparameetreid, sai eelpool nimetatud näitajate alusel hinnata üksnes stressi.

Katse andis järgmised tulemused:

- kõige valulikum on seemnejuhade läbilõikamine;
- lokaalne anesteesia ei mõjutanud haava paranemist;

- lokaalse anesteesiaga põrsaste käitumise erinevus oli väike;
- märkimisväärne: munandisisene süst vähendas kaitseliigutusi rohkem kui kubemesüst;
- takistusjooks pärast kastreerimist näitas, et lidokaiin mõjus enam valuvaigistavalt kui prokaiin.

Kokkuvõte:

- puuduvad verenäitajad valulikkuse mõõtmiseks;
- kasutatud viisil ja doosis oli lidokaiin efektiivsem ja stressivabam kui prokaiin, mistõttu põhjustas põrsale väiksema koormuse;
- katse ei kinnitanud ühtegi loomakaitseseadusele vastavat valuvaigistavat meetodit.

Refereeris Olev Saveli

Aretusväärtus kuldilõhnale

DGFZ-Newsletter vom 12. November 2018

Noorkultide rasval pole põhimõtteliselt ebameeldiv lõhn, seda esineb ainult 2–11%-l kastreerimata loomadel. Muuhulgas mängib olulist rolli tõug, kusjuures rasva ebameeldiv lõhn on eriti omane lahjadele pjeträänidele. Et androstenooni ja skatooli päritavus püsib keskmise ja kõrge vahel, võib tunnuse lülitada aretusprogrammi.

Saksamaal arendati saksa pjeträäni kuldilõhna aretusväärtust Strat-E-Ger-projekti raames. Noortelt seemenduskultidelt võeti biopsia abil rasvaproovid ja uuriti neid

kuldilõhnale. Lõhnaaine laboriandmed lisati aretusväärtuse andmestikku, samuti genoomiline (SNP) info.

Aretusväärtuse alusel soovitati 25% parimaid kulte igasse ettevõttesse, kus toodeti põrsaid kuldinuuma tarvis. Vastavad aretusväärtused kanti GFSi abil novembrist alates uude kultide andmepanka. Sel viisil saab kuldilõhna esinemise riski vähendada. Sellega aga ei lahenda rasva kvaliteedi probleemi. Nuumakultide lihas oli 2,5% suurem polüküllastumata rasvhapete sisaldus, mis takistas peki kasutamist vorstis või singis.

Allikas: SUS

Refereeris Olev Saveli

Võitlus sigade Aafrika katku vastu Saksamaal

Sigade Aafrika katku kõrge risk Saksamaal

Wochenblatt, 12.07.2017

Sigade Aafrika katk (SAK) on teatamiskohustuslik loomade epideemia, mille leviala algul piirdus Aafrikaga. Juunis 2007 teatati esmajuhtumist Gruusias, seejärel naaberriikides Armeenias, Azerbaidžanis ja Vene Föderatsioonis. Juba 2012. aasta lõpuks oli Vene Föderatsiooni Euroopa-osa eri piirkondades registreeritud 426 haigusjuhtu kodu- ja metssigadel. Uutest puhangutest teatati veel 2014 ja 2015. Aastatel 2012 kuni 2014 on registreeritud SAK Ukrainas (kodu- ja metssigadel), Valgevenes kodusigadel väikefarmides (metssigade olukord teadmata), ning ELi riikides Leedus, Poolas, Lätis ja Eestis on levinud lääne ja põhja suunas. Neljas ELi riigis on alates 2014. aastast arvukalt haigusjuhte olnud nii mets- kui ka kodusigadel. Tšehhi teatas esimesest ASK juhtumist piirilal Slovakkia 27. juunil 2017.

Arvestades uute SAK juhtudega Tšehhi Vabariigis ja järjest laiemat geograafilist levikut Venemaal, Ukrainas, Poolas ja Balti riikides kodu- ja metssigadel, on suurenenud SAK sattumise risk Saksamaale liiklusvahenditega.

Eriti võib tabanduda metssea populatsioon, mida kinnitab haiguskollete hüpe suurte vahemaade taha Tšehhis. Suur metssea asustustihedus idapoolsetes naaberriikides ja madal bioohutuse tase koduseafarmides ning väga hästi arendatud liikluse infrastruktuur (maal, vees ja õhus) suurendavad riski veelgi.

Kõrgeks on hinnatud risk SAK sissetoomiseks illegaalsete sidemete kaudu või viirusega saastunud materjali abil. Risk on eriti suur („halvim stsenaarium“), kui saastunud sealiha või sellest valmistatud tooteid transporditakse pikamaa-autodega või toovad seda riiki inimesed. Mõõdukaks hinnatakse jahiturismi ja jahitrofeede kaasaatmine nakkuspiirkonnast. Samaväärseks hinnati ka nakatunud metssigade vahetut kontakti.

Abinõud sigade Aafrika katku vastu Saksamaal

Elke Reinking, Greifswald - Insel Riems/Berlin

DGFZ-Newsletter, 12. oktoober 2017

Friedrich-Loeffler-Institut (FLI) ja Saksa jahiselts (DJV) avaldavad soovitusel loomakatku käitlemisel. Ametkonad, jahimehed ja talupidajad peavad tegema tihedat koostööd võimaliku sigade Aafrika katku tabanduse vara-

jaseks diagnoosimiseks. On kolm põhiteemat: varane diagnoosimine, ülevaade võimalikest abinõudest katkujuhtumi korral ning kohalik ja ajaline rakendamine seoses konkreetse tabandusjuhuga. Soovituses on fookuses metssigade jahipidamise vahendid.

Hiljutine viirushaigusepuhang diagnoositi Tšehhis, umbes 350 km Saksamaa piirist. Vaktsiini seakatku vastu seni pole. Seetõttu tuleb rakendada ainult hügieeniabinõusid ja metssigade arvukuse vähendamist ravimatu loomakatku ennetamiseks ja vältimiseks. Katk tabandab kodu- ja metssigu sarnaselt.

Mõlemad organisatsioonid pakuvad ühist nõuannet võimalike abinõude eeliste ja puuduste kohta katkujuhtumi korral. Juhul kui Saksamaa metssead on katkuviirusest tabandunud, tuleb otsekohe määrata selle ulatus, nakatunud sigade arv, populatsiooni suurus piirkonnas ja muud tegurid. Tuleb kiiresti võtta abinõud tarvitusele, et katk ei leviks kodusigadele. Sobivad abinõud sõltuvad maastikust, aastaajast, vegetatsiooniperioodist, temperatuurist, kohalikest või logistilistest tingimustest ja on moodulpõhimõtetel omavahel vabalt kombineeritavad.

Konkreetsed puhangustenaariumid lõppenud metssigadega võivad Saksamaa erinevates piirkondades erineval vegetatsiooniperioodil erineda, kuid igal juhul tuleb neid diferentseeritult käsitleda ja hinnata. Töötavad kriisistaabid peavad arvestama piirkonna konkreetsete sündmustega ja sobitama vastavad abinõud.

Tabel. Sigade Aafrika katku levik seisuga 17.10.2017, kell 09:15 (teatatud puhangud/juhud eelmisel nädalal)

Riik	Kodusead	Metssead	Kokku
Eesti	3 (3)	527 (519)	530 (522)
Läti	8 (7)	713 (693)	721 (700)
Leedu	30 (30)	737 (714)	767 (744)
Poola	80 (79)	380 (360)	460 (439)
Ukraina	104 (99)	16 (15)	120 (114)
Tšehhi	0 (0)	113 (111)	113 (111)
Rumeenia	2 (2)	0 (0)	2 (2)
Kokku	227 (220)	2486 (2412)	2713 (2632)

Friedrich-Loeffleri Instituut (www.fli.de) ja Saksa jahimeeste selts (www.jagdverband.de) soovivad ametitel, jahimeestel ja põllumeestel juba nüüd teha konstruktiivset koostööd. On vaja rakendada kiireloomulised praktilised abinõud kogu Saksamaal nii haiguse varaseks avastamiseks kui ka võimaliku nakkuse puhuks.

Saksamaal hinnati sigade Aafrika katku illegaalset sissetoomist või siia sattumist viirustega saastunud materjaliga, samuti riski saastunud sealiha või nende toodete transpordivahendite või isikute kaudu kõrgeks. Jahituri tabandunud piirkondadesse või sealt kaasatoodud trofeede kaudu haiguse sissetoomist hinnati mõõdukaks riskiteguriks, samaviisi haiguse sissetoomist kokkupuutest nakatunud metssigadega.

Aafrika seakatku levik Poolas on muret tekitav

DGfZ-Newsletter vom 21. Dezember 2017

SAKi esmakordne diagnoosimine Varssavi lähistel on muret tekitav, sest see on Zlini suunas, Tšehhit arvestades, veelgi enam lääne suunas levinud. Võib oletada, et liikuv kaubandus võib levitada katku senistele katkuvabadale aladele. Nakatunud sigade põhiala asub metsarikkas Kampino rahvusparkis. Sõltuvalt sellest, millal viirusega tabandumine toimus, võib haigus suuremal või väiksemal määral metssigade populatsiooni haarata.

Tšehhis on laiaulatuslikud abinõud suutnud takistada katku levikut Zlini piirkonnast edasi. Kuidas olukord muutub, näitab tulevik.

Risk katku levikuks Saksamaale on suur illegaalse kaubanduse kaudu. SAK viirus on levinud vähemalt viies ELi riigis ja on keskkonnas kaua püsiv, eelkõige katku surnud kodu- või metssigade veres ja rümpades. Tuleb kiiresti hoiatada vastavaid instantse enne kodu- või metssealiha ja ka nendest valmistatud saaduste sissetoomist tabandatud riikidest, et viirusega saastunud tooted on suureks nakkusohuks. Kui võetakse ette jahireis Tšehhi, Poola, Eestisse, Läti, Leetu, Moldaaviasse, Valgevenesse, Ukrainasse või Venemaale, on vajalik äärmine ettevaatus (saastunud jalanõude ja riietuse, trofeede jm suhtes).

Sigade Aafrika katku aktuaalne hinnang

DGfZ-Newsletter vom 16. Februar 2018

Friedrich-Loeffleri-Instituut (FLI) pani kokku aktuaalse radarbülletääni Aafrika seakatku (SAK) leviku arengust Ida-Euroopas, mis tõendab suurt ohtu, et viirus jõuab Saksamaale. Pärast eelmise radarbülletääni ilmumist novembris 2017 on teatatud 20-st kodusigade SAK juhtumist Ida-Euroopas, neist 13 Ukrainas, 3 Poolas ning kaks juhtu nii Moldaavias kui Rumeenias. Tabandusid enamas ti väikefarmid.

Metssigadel diagnoositi detsembris 636 haigusjuhtu (1163 uuritud seast) ja 23. jaanuarini 496 juhtu (1026 uuritud seast). FLI andmetest selgub, et 16. jaanuaril 2018 diagnoositi viirus kolmel surnud metsseal Poolas Venemaa Kaliningradi enklaavi lõunapiiri lähedal. Siin avastati uus nakkuskolle, mis on vaid 400 km Mecklenburg-Vorpommerni piirist.

Ka Tšehhis leiti väljaspool varasemat haiguskollet Zlini regioonis viirusega nakatunud sigu ja see tõstatab küsimuse, kas viirus on levinud sellest piirkonnast kaugemale. Sealkandis toimus intensiivne metssigade küttimine, mida on korratud.

FLI hoiatab tabandunud riikidest sea- ja metssealiha ning lihasaaduste sisseveo eest Saksamaale. Samuti peab FLI ohuallikaks jahituri nende piirkondades.

Alam-Saksimaa tarbijakaitse ja toiduainete kaitse amet

24.08.2018

Sigade Aafrika katk (SAK) levib metssigadel endiselt paljudes Ida-Euroopa regioonides – Poolas, Balti riikides, Moldaavias, Rumeenias ja Tšehhis ning Valgevenes, Vene Föderatsioonis, Ukrainas, Gruusias ja Aserbaidžaanis, vahepeal oli haiguspuhang ka Ungaris. Paljudes kohtades on nakatunud ka kodusead. Ka Sardiinia saarel (Itaalia) on SAK esinenud aastakümneid.

SAKi esmajuhusest Hiinas teatati OIE-le 1. augustil 2018. Sellest alates on veel vähemalt kolmest juhusest teada erinevates provintsid.

Tabel. SAKi teadete sagedus ELi riikides ajavahemikul 1.01 kuni 21.08.2018

Riik	Metssead		Kodusead	
	viimane teade	juhud	viimane teade	juhud
Eesti	7.08.18	191	19.09.17	0
IT-Sardiinia	30.01.18	24	18.05.18	3
Läti	17.08.18	496	15.08.18	10
Leedu	18.08.18	1169	17.08.18	45
Poola	17.08.18	1800	18.08.18	99
Rumeenia	14.08.18	22	12.08.18	732
Ukraina*	27.07.18	36	12.08.18	64
Tšehhi	19.04.18	28		
Ungari	19.08.18	32		
Kokku		3798		953

Taanlased püstitavad seakatku leviku piiramiseks Saksa piiri äärde 70 kilomeetri pikkuse tara

Annaliisa Post, Maaleht, 16.08.2018

Taani ehitab Saksa piiri äärde 70 kilomeetri pikkuse tara, et eemal hoida metssigu ja vältida sigade Aafrika katku levikut, mis ohustaks Taani sealihatööstust.

Taani Keskkonnakaitse Agentuur teatas, et kiitis heaks terasest tara plaani. Seadusandjad kiitsid tara ehitamise heaks üheskoos teiste meetmetega sigade Aafrika katku leviku piiramiseks juba juunis.

Tara kõrgus tuleb kuni 1,5 meetrit ja selle maksumus on 30 miljonit Taani krooni ehk 4 miljonit eurot. Ehitustöödega kavatsetakse alustada järgmisel aastal.

Bent Rasmussen Taani Keskkonnakaitse Agentuurist ütles, et tara pannakse püsti nõnda, et inimesed saavad endiselt ületada piiri vastavalt Schengeni viisaruumile.

Kriitikute sõnul ohustab tara metsloomi ja tegu on sümboolse žestiga, et tegeleda olematu probleemiga.

Tarasse tuleb kokku 15 läbipääsukohta paikades, kus tara ületab teed või jõge. Rasmussen tunnistas, et teoorias saavad metsloomad nende aukude kaudu tarast läbi pääseda.

Taani ekspordib aastas Euroopa Liidu välistesse riikidesse 11 miljardi Taani krooni ehk 1,5 miljardi euro väärtuses sealiha. Keskkonnaminister Jakob Ellemann-Jensen hoiatas juunis, et sigade Aafrika katku puhangu korral lõppeks sealihaeksport nendes riikidesse.

Peekonikasvatuse poolest tuntud Taani on ainus riik, kus sigu on rohkem kui inimesi – 100 inimese kohta on seal 215 siga.

2016. aastal eksportis Taani sealiha kokku umbes 30 miljardi Taani krooni ehk 4 miljardi euro väärtuses.

Allikas: Associated Press

Refereeris Olev Saveli

T E A D U S

Saksamaa loomakasvatuse noorteadlaste konverents Bonnis

Emeriitprof Olev Saveli
DGfZ liige

Saksamaal on väga tore traditsioon igal aastal korraldada septembri 2. nädalal ühes ülikoolis, kus õpetatakse loomakasvatust (neid on kuuldavasti üheksa), noorte loomakasvatusteadlaste aasta ettekandepäevad (konverents). Korraldajad on Saksa tõuaretuse selts (Deutsche Gesellschaft für Züchtungskunde – DGfZ) ja Loomakasvatusteaduste Selts (Gesellschaft für Tierzuchtwissenschaften

e.V.– GfT), osavõtjaid on ka kõigist loomakasvatuse uurimisasutustest. Tänavu toimus see Bonni ülikoolis 12. ja 13. septembril.

Olen DGfZ liikmena osalenud mõnel aastal, ka seekord Bonnis. Nende konverentsist saime kogemuse, et 1995. a alustasime Balti riikide noorteadlaste konverentsiga. On seni, küll raskustega, vastu pidanud, kuid väljunud ülikoolide sfäärist. Napib kolme riigi peale loomakasvatuse doktorante, samas ettekannete trükis ei rahulda „siisikes-te“ nõuet. Üle aasta on siiski korraldatud. Mõned aastad pidas vastu Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi noor-

Foto 1. Dr Dreyer, 60 aastat liige, ja president, dr O.-W. Marquard (DGfZ)

Foto 2. Dr Marquard ja prof Simon, 55 aastat liige (DGfZ)

teadlaste ettekanded seksiooniti põllunduse ja loomakasvatuse teemadel.

Saksa korraldussüsteem on aastaid ühesugune. Algab tervituste osaga, kus esinevad seltside presidendid ja ülikooli esindaja. Pärast kohvipausi on plenaaristung, kus esinevad eakamad teadlased üldisematel teemadel, kuid valikuliselt ka paar noort, kes on teeninud tunnustuse.

Pärast lõunat algavad noorte ettekanded neljas seksioonis, kuid kindel reegel – igale ettekandele 20 minutit koos küsimustega. See annab võimaluse vahetada auditooriumi, et kuulata erinevaid kuulajat huvitavaid ettekandeid. Kohvipauside järel auditooriumis võib põhitemaatika muutuda. Konverentsikava võimaldab ideaalselt orienteeruda.

Kokku esitati 94 ettekannet, mis trükiti klamberskoites A4 formaadis kogumikus, kusjuures igale ettekandele kaks lehekülge, kus väljatrükiil aga neli lehekülge. Neli lehekülge on korraga avatud, mistõttu on ettekannet väga hea jälgida.

Oli võimalus kuulata esimese päeva ettekandeid, sest kodused töökohustused (ajakirja väljaandmine) ei lubanud kauem olla. Veise seksioonis esitati kaks ettekannet holsteini ristamisest šviitsi või simmentaliga. Šviitsi ristandid olid võrreldes tõupuhaste holsteinidega 0,7 aasta võrra pikema elu- ja kasutuseaga, mistõttu tootsid ristandid elueal 3428 kg piima rohkem, aga samuti piimarasva ja -valku. Simmentaliga ristamiskatsed toimusid Brasiilias, kus võrreldi söömust ja söödaväärindust suvel ja talvel laudas pidamisel. Simmentalil kui kahesuunalisel tõul on omane parem toitumuse (BCS) säilimine, ka ristanditel, piimajõudluses olulist erinevust polnud.

Kogu temaatika oli väga mitmekesine ja käsitles kõike loomaliikide geneetikat, aretust, geneetiliste iseärasuste mõju söömusele, söödaväärindusele, käitumisele jne.

Selle aasta ettekannete tekstide väljaanne on EMÜ raamatukogus pealkirja all: „Vortragstagung der Deutschen Gesellschaft für Züchtungskunde e.V. und der Gesellschaft für Tierzuchtwissenschaften e.V. 12. und 13. Sep-

Foto 3. „Noored“ liikmed, prof Olev Saveli ja ...

Foto 4. dr Reents (VIT, Verden) (DGfZ)

tember 2018 in Bonn“. Muuseas sama formaati kasutasime ka APSi konverentsidel.

Esimese päeva pärastlõunal toimuvad seltside aasta-koosolekud, kus kinnitatakse aastaaruanded, uue aasta tegevuskava ja finantsplaan, tunnustatakse liikmeid jm, mis aastakoosolekule kohane.

Sakslastele omase korrektsuse ja täpsusega käsitletakse päevakorrapunkte. Lahtisel hääletamisel valitakse eestseisuse uus liige, audiitorid. Konverentsi korraldajate seltside paremaks koostööks on presidendid partnerseltsi asepresidendid.

Sel aastal tänati väga pikaajalisi liikmeid, kes selle aja jooksul on olnud ka seltsi presidendid. Praegune DGfZ president dr Otto-Werner Marquardt ulatas tänukirja ja meened dr Dreyerile ja prof Simonile, kes on seltsi töös osalenud vastavalt 60 ja 55 aastat. Nendega võrreldes väga lühikese (25-aastase) staažiga liikmed on tuttavad ka Eestis.

Õpik „Veise sigimine“

Prof Ülle Jaakma
õpiku toimetaja

Küllap on iga veisekasvataja oma karjas kokku puutunud sigimisega seotud probleemidega, olgu selleks siis kehv tiinestumine, raske sünnitus või poegimisjärgsed haigused. Veiste sigimisprobleemid on oluliseks veisekasvatuse kasumlikkust mõjutavaks teguriks. Selleks, et sigimisprobleemide teket ennetada või neid ravida, on vajalikud head teadmised. Seni puudus üks terviklik veise sigimise alast teavet koondav eestikeelne õppevahend. Käesoleval suvel ilmunud õpiku abil soovisime seda lünka täita. Oleme õpikusse koondanud teadmised veiste suguelundite ehitusest ja talitlusest, suguelundite ultraheliuuringutest, tiinusest ja sünnitusest, poegimisjärgsetest haigustest, sperma kvaliteedist, seemendusest tava- ja suguselekteeritud spermaga. Esmakordselt käsitletakse eestikeelses õpikus tänapäevast sigimise biotehnoloogiat, sh inna sünkroniseerimise meetodeid, embrüote tootmist ja siirdamist ning kloonimist ja transgeenset tehnoloogiat. Õpiku initsiaatoriks, toimetajaks ja mitme peatüki autoriks oli veiste sünnitusabi ja günekoloogia tunnusta-

Õhtul toimus neljatunnine õhtusöök laeval Rheini jõel, kuid pimedus saabus kohe ja Bonni sai imetleda vaid läbi linnavalgustuse. Rheini jõgi, muidugi koos Mainiga, on Saksamaa tuiksoon, millel liiguvad kaubalaevad, praamid ja turismilaevad, samas mõlemal kaldal automagistraalid ja raudtee. Kõrged kaldad vastu lõunapäikest lasevad edukalt viljeleda viinamarjakasvatamist. Seekord polnud see üllatus, sest esimest korda sai rongiga sõita Frankfurtist Kölni 1972. aastal ja imestada, kuidas on võimalik nii „põhjapoolses“ regioonis viinamarju kasvatada. Nüüd kasvatame Eestiski, kus pole kõrgeid Rheini jõe kaldaid.

Bonn oli endise Saksamaa Liitvabariigi pealinn, kus nüüdki on palju rahvusvahelise tähtsusega organisatsioon, kuid reis Tartust sinna (15 tundi) osutus aeganõudvaks ja väsitavaks.

tud õppejõud Mihkel Jalakas, kes kahjuks meie hulgast jäädavalt lahkus enne õpiku lõplikku valmimist. Õpiku teised autorid on samuti oma valdkonna asjatundjad: õppejõud ja teadlased Triin Hallap, Enn Ernits, Kalle Kask, Ants Kavak, Jevgeni Kurõkin, Olav Kärt, Sulev Kõks, Elina Mark, Esta Nahkur, Monika Nõmm ja Kehtna seemendusjaama laborijuhataja Peeter Padrik. Õpiku valmimisel oli asendamatult Eha Järv, kes on paljude jooniste autor, ning rahulikult ja asjatundlikult aitas eri autorite kirjutatud osad üheks tervikuks ühendada. Oleme tänulikud õpiku retsensentidele emeriitprofessor Olev Savelile ja TÜ vanemteadur Alar Aintsile kõigi tähelepanekute ja soovitude eest. Õpik on mõeldud veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse eriala üliõpilastele, aga seda saavad käsiraamatuna kasutada ka praktiseerivad loomaarstid, loomakasvatavad ja seemendustehnikud. Loodame, et õpik pakub nii õppuritele kui ka praktikutele kasulikku ja vajalikku informatsiooni.

Õpik on kättesaadav nii trükiversioonis kui ka veebis PDF-versioonina <http://hdl.handle.net/10492/4405>. Trükitud õpikut saab osta Eesti Maaülikooli tõuaretuse ja biotehnoloogia õppetooli geneetikalaaborist, Kreutzwaldi 46, Tartu. Raamatut on võimalik soovijatele ka postiga saata.

Foto 1. Professor Ülle Jaakma vastilmunud raamatut tutvustamas, taamal kaasautorid PhD Esta Nahkur ja emeriitdotsent Enn Ernits (A. Tänavots)

Foto 2. Maaülikooli rektori Mait Klaasseni tänusõnad raamatu autoritele (A. Tänavots)

K R O O N I K A

Jaan Metsamaa – aasta põllumees 2018

Raul Rosenberg
žürii esimees

Kuigi olen aastaid sõitnud Tallinnast Padisele läbi Keila, siis ikkagi tuli mulle teatud määral üllatusena, et Keila külje all Keila jõe luhal, mis kevaditi on üks suur järv ja lohesurfariite paradiis, majandab Metsaküla Piim AS eesotsas Jaan Metsamaaga.

Jaan on lõpetanud Jänedas sovhoostehnikumi 1986. aastal ja EPA põllumajanduse ökonoomika eriala 1991. aastal. Aastatel 1991–2006 töötas Jaan ASis Kindlus, milles oli ka osanik. Aastal 2006 omandas ta ettevõtte Metsaküla Piim, mis majandab Harku vallas 1730 hektaril. See on omaette kunst, kuidas kahe linna Tallinna ja Keila vahel suhteliselt tihedalt asustatud alal tegeleda loomakasvatusega.

Metsaküla Piima laudas on kaheksa lüpsirobotit ja ligi 600 lüpsilehma, teist samapalju on noorloomi. Lehmade keskmine piimatoodang on 11 400. Põldudele tuleb vedada 1200 looma sõnnik ja läga. Vasikate ja noorloomade söötmis- ja pidamistingimused on head. Heakord ja tootmiskultuur on ettevõttes eeskujulik, samuti majandusnäitajad. Vaatamata sellele, et loomakasvatusega kaasnevad lõhnad nii põllult kui ka laudast, pole konflikte kohalike elanikega olnud, pigem on avatud talude päeval lautades alati palju uudistajaid nii pealinnast kui ka ümbruskonna asumitest.

Foto 1. Aasta põllumehele Jaan Metsamaale andis „Külvaja“ Riigikogu esimees Eiki Nestor (EPKK)

Jaan Metsamaa on positiivse suhtumisega ja keerulistel aegadel ei kaota optimismi. Hästi kapitaliseeritud ettevõtte peab vastu nii piimahinna langusele kui ka põuasele suvele. Nähtavasti on positiivne loomus, hea majandamine ja ühistegevuse tähtsustamine see, miks Metsaküla Piimas on tavapärasest rohkem noori inimesi tööl, samuti on ettevõtte hinnatud praktikakoht. Tööturul toimuv puudutab otseselt ka parimaid meist ja seetõttu tuleb noortel spetsialistidel inglise keele kõrvale omandada ka vene keele oskus.

Ühistegevuse pooldajana on Jaan Metsamaa näidanud ühistu Farm In liikmena, et ta ei ole mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes ühistegevuse usku, pannes õla alla OÜ Farm In Productions rapsiõli tehasele Imaveres.

Tänapäevast eeskujulikkude põllumeest iseloomustab ka see, et aega jääb nii oma pere kui ka iseenda hobide jaoks. Jaan usaldab oma kolleege ja saab ettevõtetest rahuliku südamega eemal viibida.

Žüriil on 2002. aastast metoodika ja ka kogemus ettevõtjate hindamiseks. Kaalutakse kõike, mis ettevõtte tegevuses on olulist, ja ka vähem olulised näitajad lähevad arvesse. Alati on tähtis ka isik ja tema suhtumine ühiskonnas toimuvasse.

Üvasi talu perenaine ja maitstvate grilljuustude valmistaja Anne Grünberg pälvis aasta põllumehe konverentsil tiitli „Rahvapõllumees 2018“.

Foto 2. Rahvapõllumees 2018 on Üvasi talu perenaine Anne Grünberg (Maaleht)

Noored võidavad esikohti veiste lineaarsel hindamisel

Mirja-Mai Urve
Järvamaa KHK kutseõpetaja

Austrias toimusid 24.–27. oktoobrini maamajanduslike kutseõppeasutuste õppuritele organisatsiooni EUROPEA võistlused ja töötoad.

Selle ürituse raames toimus 25. oktoobril Kobenzis põllumajanduskoolide õpilastele lehmade välimiku lineaarse hindamise võistlus, kus osales 25 õpilast 13 riigist, igast 2 õpilast (Norrast oli 1 õpilane). Hinnata tuli kahte lehma kolmest tõust: holstein, simmental ja limusiin. Seega tuli hinnata kuut lehma, iga looma hindami-

Foto 1. Marit Pudel (Järvamaa Kutsehariduskeskuse põllumajanduse 2. kursus) hindab simmentali tõugu (M.-M. Urve)

Foto 2. Markus Kaspar Ülikangas (Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskooli 4. kursus) holsteini noorlehma hindamas (M.-M. Urve)

seks oli antud aega 10 minutit. Kõik osalejad hindasid samu loomi ja töö toimus vastava graafiku alusel.

Võistlus oli väga hästi ette valmistatud. Toimumiskoht oli Kobenzi lähedal suures loomade näituse- ja oksjonikeskuses. Enne võistlust tutvustati põgusalt iga eelnimetatud tõu hindamiskriteeriumeid. Seejärel suunduti võistlusteks välja valitud lehmade juurde. Loomad olid ilusad ja hästi ette valmistatud, pestud ning pügatud.

Pärast iga looma hindamist edastasid võistlejad oma hindamistulemused kohtunikele. Simmentali hindamine toimus nutiseadme (telefon või tahvel) abil, holsteinide ja limusiini hindamine vastaval hindamislehel. Võistlejate hindamistulemusi võrreldi iga tõu eksperthinnangutega, mida väiksemaks osutusid erinevused, seda parem tulemus.

Eestit esindas võistlusel Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolist 4. kursuse noormees Markus Kaspar Ülikangas ja Järvamaa Kutsehariduskeskusest põllumajanduse 2. kursuselt Marit Pudel. Markus Kaspar, kes oli juba varasemalt kokku puutunud lehmade välimiku lineaarse hindamisega (kevadadel toimunud võistlustel Pariisis pälvis ta 3. koha) osutus parimaks – iga tõu hindamises 1. koht. Maritil läks sellel võistlusel kõige paremini limusiini lihavesetõu hindamine (12. koht). Meeskondlikult oli Eesti selle võistluse üldvõitja, Saksamaa pälvis 2. ja Austria 3. koha.

Pärast võistlust oli võimalus tutvuda Alpi maalilistel nõlvadel asuvate väikeste perefarmidega. Tundub, et po-

pulaarseim veisetõug Austrias on simmental. Lähemalt tutvustati muidugi ka meile mugavat majutust pakunud Kobenzi põllumajanduskooli õppetöö korraldust, klassiruumi ja laboreid. Tutvustuse viisid läbi õpilased.

Kuna veiste välimiku lineaarset hindamist kutsekoolide põllumajanduse õppekavas käsitletakse vaid põgusalt, siis tuli võistlejatel eelnevalt väljaspool koolitööd harjutada. Täna siinkohal ETKÜ aretusspetsialiste Tõnu Põlluäärt, Ilmar Kallast, Andres Leesmäed ja Sanna Turu juhendite ja näpunäidete eest.

Foto 3. Esikoha võitja Markus Kaspar Ülikangas keskel (M. Pudel)

Kogumik Tori Hobusekasvandus 160

Krista Sepp
EHSi direktori kt

9. oktoobril toimus Tori Rahvamajas kogumiku Tori Hobusekasvandus esitlus, raamatu saamisluгу tutvustas SA Eesti Maaelumuuseumid juhataja Merli Sild. Ligi kahesajalehekülgse raamatu põhisõnumi tori hobusest ja tõu ajaloo kohta on kirjutanud EHSi auliige Heldur Peterson.

Foto 1. Heldur Peterson – EHS auliige 2018 (K. Sepp)

Kohalolijatele oli oma sõnum edasi anda maaeluminist- ril Tamo Tammel, SA Eesti Maaelumuuseumid nõukogu esimehel Marko Gorbanil, EMÜ emeriitprofessor Olev Savelil, EHSi aretustöö juhatajal Andres Kallastel. Kaas- autoritel oli oma sõnum tori hobuse aretuse ja selle töu

säilimise heaks. Kogumiku esitlusele järgnes talli nr 6 sa- rikapidu.

„Veel kord tõuaretusest“

Emeriitprof Olev Saveli
ETLLi president

On autori ja koostaja viimase kümne aasta (2009–2018) tegevuse ülevaade, mis on eelmise kolme väljaande „Per- sonaalnimestik“ (1998), „Eesti vajab tõuaretust“ (2003) ning „Elust, olust ja tõuaretusest“ (2008) järg. Selle välja- ande sisu moodustab põhiliselt ajakirja „Tõuloomakasva- tus“ peatoimetaja kirjalikku sõnavõttu kümne aasta nelja- kümnes ajakirjas. Lisaks ülevaade kirjutamis/kirjastamis- tegevusest ja mõned artiklid, mida autor peab tähtsamaks.

Töömehestaazi on autor kogunud 2015. aastani 55 aas- tat, millest 50 praeguse Eesti Maaülikooli allasutustes. Õppetööd on tehtud 37 aastat ehk 74 semestrit. Alates

2016. aastast on kolleegid kutsunud oma endistes õppeai- netes „soojendussolistina“ kolme loengut lugema.

Alates 1993. aastast töötas kohakaasluse alusel ja 2016. aastast põhikohaga Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu presi- dendina/juhatause liikmena. Sellel kohal on olnud ETLLi väljaannete koostaja/toimetaja ning andnud välja viis aastat ajalehte Tõuinfo ja 21 aastat (neli numbrit aastas) ajakirja Tõuloomakasvatus. Lisaks kuus konverentsiko- gumikku, mõned infovoldikud ja igal aastal temaatiline kalender.

Aktiivselt on osaletud mitme organisatsiooni (taas)loo- mise juures: Akadeemiline Põllumajanduse Selts (1989), Eesti Maaliit (1989), Eesti Tõuloomakasvatuse Liit (1993), Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda (1996), Aasta põllumehe žürii (2001; 2002. a välja töötatud kandidaatide hindamise metoodikat kasutati veel 2018).

*Tõuaretajad tänavad emeriitprofessor Olev Savelit
aastatepikkuse töö eest tõuaretuse edendamisel ja
soovivad tähelepanuväärse sünnipäeva puhul õnne, tervist ja tegutsemislusti!*

Autoriõigus kuulub Eesti Tõuloomakasvatuse Liidule, varalised õigused kuuluvad materjali tellijale. Materjal valmis Maaelu- ministeeriumi ning Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Ameti (PRIA) tellimusel. Kõik autoriõigused on kaitstud.

Toimetus

Kolleegium: Tanel Bulitko, Käde Kalamees, Külli Vikat, Krista Sepp, Peep Piirsalu, Olev Saveli (peatoimetaja) ja Eha Lokk (toimetaja)
Keeleline korrektuur: Silvi Seesmaa
Küljendus: Alo Tänavots

Aadress: Kreutzwaldi 46, 51006 Tartu, tel 731 3455

Internet: <http://www.etll.ee/>

Ajakiri ilmub 4 korda aastas:

märtsis, juunis, septembris ja detsembris.

Trükk: OÜ Paar

EMÜ aula fuajee 26. novembril – Olev Saveli 80

Miina ja Olev Saveli

Kokkuvõtte viimase
10 aasta tegevusest

Ürituse korraldaja prof Haldja Viinalass

Õnnitlus EMÜ rektoraadilt

Kohal oli APSi eestseisus

Tänuõnad Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistult

Eesti Põllumajandusloomade
Jõudluskontrolli ASi õnnitlus

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi õnnesoov

Eesti Maaülikoolis toimus 9. novembril aastapäeva aktus

Audoktoriks valiti Kopenhaageni ülikooli professor Poul Hyttel

Audoktor pidas loengu tüvirakkudest

Aasta vilistlaseks tunnistati Vahur Tõnissoo (EPKK)

Aastate vilistlaste ühisfoto

Kogumiku „Tori Hobusekasvandus 160“ esitlus ja talli sarikapidu 9. oktoobril

Koostaja Merli Sild tutvustas kogumikku (autor Heldur Peterson ei saanud osaleda)

Olev Saveli (toimetuskolleegium) meenutas Tori aegu

Maaeluminister Tarmo Tamm tõi alla sarikapärja, tänutäheks Ülenurme rukkileib

Jaanus Kallaste ootab pidulisi ringsõidule